

ՄԻՈՆ

ՄԻՈՆ

ԼԹ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

سبوتون مجله ارمنيه شهریه، ادبیه، ادبیه، ثقافیه

"SION" ARMENIAN MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE, PHILOLOGY.

1965

Յունիս

Թիւ 6

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՍԿԻ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻԱ

Ամէն տարուան Մայիսին, Գալիֆորնիոյ չորս կողմերէն
Հայեր կը հաւաքուին Եդեմ, Սուրբ Աստուածածին Եկեղեցիի շու-
քին տակ, հարիւրաւոր Հայեր, որոնք գինիի և խորովածի ծուխին
մէջ կ'երգեն, կը զուարճանան և հանգանակութեամբ կը վերջա-
ցընեն վերլիչումի այդ օրը:

Գալիֆորնիոյ ամենէն հին Հայերն են անոնք, կամ անոնց
զաւակները, որոնք, թողած Լոս Անճելըսի, Սան Ֆրանսիսքոյի
կամ Ֆրեզնոյի իրենց չքեղ տուները, կը վերադառնան իրենց
ծննդավայրը՝ իրենց հողիները արեւտաւելու իրենց հայրերու
տնկած այգիին մէջ և սիրտը նորոգելու անոր արդար գինիով:
Իսկ հանգանակուած դոմարով ամէն տարի կ'ուրախացնեն Հայ-
կական հաստատութիւն մը:

Ս. Յովակիմ Հովիտի այգիներուն զաւակն է Գալիֆորնիոյ
տիպար Հայը, իր երկինքին պէս պայծառ, իր որթին պէս քաղցր
և իր հողին պէս ազնիւ:

Սուրբ Յարութեան Տաճարի հանգանակութիւնն ալ իր
ձեռքը թաթղեց այդ ոսկի սիրտին մէջ և ստացաւ աւելի՛ քան իր
սպասածը: Որովհետեւ Գալիֆորնիոյ Հայը կը կրէ իր երկրին
դրոշմը՝ ոսկիի դրոշմը:

Մօտ դար մը առաջ իր տառապակոծ հայրենիքը թողած ու

ղարկացած Հայ գիւղացին երբ հասաւ Ս. Յովակիմի Հովիտը և իր որթատունկին հետ արժատ նետեց հոն, երկիրը կոչեց Եղեմ և եկեղեցին՝ Ս. Աստուածածին. մին դրախտանման իր հայրենիքին յիշատակով, իսկ միւսը՝ Անահիտեան գինառատ օրերու կարօտով: Ու մինչեւ այսօր դրախտանման այդ հողը և եկեղեցիի կաթուղիկէն երկու անխորտակ բւեռներն են իր հոգիին:

Այսօրուան նման դիւրին չէ եղած Գալիֆորնիոյ Հայ այգեպանին կեանքը: Տնտեսական մեծ տաղանայներու օրերուն, ան ճանչցած է տխուր և յուսալքիչ տարիներ, որոնց անջինջ յիշատակը աւելի եւս կը քաղցրացնէ իր այսօրը և իր քրտինքով մշակւած հողը: Առատութիւնը և տնտեսական յաջողութիւնը չեն խաթարած Հայու իր հոգին, որովհետեւ ան չէ՛ կտրուած հողին բերբար ջերմութենէն:

Հանգանակութեան համար երբ պէտք եղաւ դիմել այգեպանին, մենք չգտանք զայն իր տան ճոխ հիւրասենեակին կամ քաղքենիութեամբ այլասեռած տան մէջ, այլ՝ իր դաշտին մէջտեղ, այգիի փոշիով օծուն իր հասակով, տակաւին առոյգ նոյն-իսկ ութսունամեայ իր տարիքին հակառակ: Ամենէն սրտառուչ տեսարանը Ֆաուլրրի ութսունամեայ այն գիւղացին էր, զոր ի զուր փնտռելէ ետք իր տան մէջ, գտանք այգիի թրաքթորին վրայ, տարիքն ու յոգնութիւնը ծաղրող լայն ժպիտ մը իր դէմքին:

Եւ հին քահանան կամ նոր հովիւր մեզ վստահեցուցին թէ նեղութեան հին օրերուն կամ այսօրուան առատութեան չըջանին, նոյն աշխատունակ և տոկուն այգեպանը եղած է Ս. Յովակիմի Հովիտի Հայը և միշտ նոյն սրտէն, ոսկի սրտէն բաժին հանած՝ հեռաւոր իր եղբոր, երբ ան դիմած է իր օգնութեան: Հայու յատուկ զոհասիրութեամբ և նիւթական ճոխութեան վերէն նայելու սովորութեամբ մը, որ աշխարհինը աշխարհին թողելու ճակատադրի իմաստէ մը կու գայ կարծես, Գալիֆորնիոյ Հայը իր քրտինքի վաստակը սիրով է բաժնած հեռաւոր իր զրկուած եղբայրներուն հետ, անոնց չքաւոր զաւակի կրթութեան, հայրենադարձին, որբին, ծերին և տակաւին այս կամ այն աղգային կարիքին հասնելով բնական դարձած շարժումով մը: Ինչպէս առ հասարակ Ամերիկահայը, Գալիֆորնիոյ Հայը կարծես բնականէն ծնած է բարեբար:

Առանց համեստութիւններ վերաւորել ուղեւոր, թող ներուի յիշատակել այստեղ ծերունին, որ իր ամուրի կեանքը իր այգիին մէջ մաշեցնելէ ետք, այժմ ծերանոցի հանգիստին մէջ քաշուած, մեր Գալիֆորնիա հասնելէն իսկ առաջ՝ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի Կոնդակին և Բաժնուրի կոչերուն պատասխանելով, ինքնաբերական տրամադրեց երեսունհինգամեայ տղար Սուրբ Յարութիւնը:

Թեան Տաճարի հանդանակութեան, համադրարին այս, պէտքերն նուիրարեցելով պումար մը՝ որմէ զրկած էր ինքզինքը:

Նման մեծ հոգիներու գաղութ մըն է, Ամերիկայի Հայոց Արեւմտեան Թեմը: Հասակ առած դիւաններու, և լազիներու մէջ, ան իր մեծ դանգաւածներով քաթնուած է Գալիֆորնիոյ մեծ ու փոքր քաղաքներուն վրայ, և, ինչպէս Ամերիկայի միւս քաղաքներուն մէջ, լծուած է եկեղեցաշինութեան մեծ արշաւին: Ինչպէս քնդ գրծած էինք Արեւելեան Թեմի պարագային, ամենէն սրտաւռուչ և յուսադրիչ երեսօթը, լեզուի ուժացումէն տառապող այդ դաղութիւն մէջ, եկեղեցաշինութիւնն է: Տասնմէկ հաւայեցիներէն միայն չորսը կը պահէին եկեղեցիի հին շէնքերը, միւս չորսը նորոշէն տաճարներ կառուցած էին, իսկ երեքը նոր էին ձեռնարկած իրենց եկեղեցիի կառուցման: Յուզիչ էր, ստոյն մէջ քարակաշի Բապտիստիկ փոքր համայնքին, որ, այդ քրքրուն, իր երիտաւ սարգներով՝ ձեռքերով, իսկ ձեռք չկող թորձրագնէր արդիական դեղաւ կերտ աղօթատեղին, որը, երբ, աւարտեցաւ, ստացաւ Բապտիստիկայի արք. Կարոսան «Ամենէն եկեղեցի եկեղեցի» բնորոշութիւնը:

Եթէ Միշին Արեւելքի մէջ եկեղեցիի արածքն է մեծ քաղաքին կենտրոնը, ապա Ամերիկայի մէջ՝ առհասարակ Հայկական ամէն ձեռնարկի: Կիրակնօրեայ դպրոցները միակ կը թարգմանեն Հայ կենտրոնը անհետ, իսկ եկեղեցիին շուրջ՝ ծաղկող, երիտաւ սարգներով, նոսրացած գոյքերով, երջանիւմներով տիկնանց զժամդակներով, հոգաբարձութիւններով և նման ժողովներով և հաւաքովներով, անվերջանալի շարքը պարզ թարգմանութիւններն են: Հայ կենտրոնը լեցնող միակ արտադրարարութիւններն են, այդ դաղ դաղութներուն: Երբ Ամերիկայի Հայք կը կառուցանէ իր եկեղեցիին, իր անցեալի փառանքութեան դանձարանը և ապագան դաբարնող հնոցն է որ կը շինէ: Ան ամէն եկեղեցիի կողքի արհեստ քանի է, ուր իրարու կը յաջորդեն հիւրասիրութիւններ, դաստիարակութիւններ, ճաշկերոյթներ և հաւաքովներ, որոնք իրարու կը բերեն և Հայ յուրեմար կը շաղախեն լայնատարած քաղաքներու մէջ ցրուած մեր ազգին բեկորները:

Գալիֆորնիոյ եկեղեցաշինութեան վսեմ հոսանքին ետին՝ կ'ուրուաղծուի նուիրուած անձնաւորութիւնը հոյ մը եկեղեցականներու, որոնք, ամփոփուած իրենց երիտասարդ և ժաջան Առաջնորդին շուրջ, կը կազմեն դեղեցիկ ամբողջութիւն մը: Մեծ մասամբ միաբաններ, շրջանաւարտներ կամ նախկին աշակերտներ Սուրբ Աթոռիս, անոնք անգամ մը Եւս փաստը կու տան Հայ Եւրուաղծմի կենսունակութեան և տարած հիմնական դերին՝ որ է պատրաստութիւնը Հայ եկեղեցականութեան, մեր մօտաւոր թէ հեռաւոր բոլոր եկեղեցիներուն համար:

Այլապէս սրտապնդիչ երեւոյթ մը, որուն հանդէպ դժուար

է լուել երբ կը գրենք «ոսկի նահանգ»ի մասին, Գալիֆորնիոյ Հառ-
յութեան հանդուրժողութեան և խաղաղասիրութեան ոգին է: Ա-
մերիկայի մեր եկեղեցիները բաժնող մեծ ցաւին հանդէպ Արեւ-
մըտեան Ամերիկայի Հայերուն մօտ չգտա՛նք առեւաժառ այն այ-
լամերժութիւնը, որ յատուկ է Ամերիկեան բազմաթիւ այլ գա-
ղութներու: Ճիշդ է որ տակաւին կանգուն է երկաթեայ պատը,
որ դաշոյնի նման խրած է մեր եկեղեցիի միութեան կողքին, և
սակայն նոյնքան թանձր կամ անանցանելի չէ՛լ այստեղ: Մենք
տեսանք, բազմաթիւ առիթներով, գործակցութեան ամուր ոգի
մը մանաւանդ ղեկավար տարրերու մօտ, երկու կողմերէն, որ
յաճախ արտայայտուեցաւ գործնականապէս: Նման առիթ մը ե-
ղաւ, օրինակ, մեր հանգանակութիւնը Լոս Անճելըսի մէջ: Գտանք
այդտեղ Հայ Ժողովուրդի միութիւնը վերահաստատելու իրական
փափաքով տառապող հոգիներ, որոնք զիտցան արհամարհել
նոյնիսկ իրենց հանրային կարծիքը և գալ ու բազմիւ ճաշկե-
րոյթի հասարակաց սեղանի մը գլուխը:

Չենք ուզեր տարածուիլ Ամերիկեան Հայ եկեղեցիներու
բաժանման և անոր հետեւանքներու հարցին շուրջ. այլ, Գալի-
ֆորնիոյ մասին արձանագրած մեր այս տողերուն առթիւ՝ ուրա-
խութեամբ ընդգծել միայն յարաբերաբար աւելի մեղմ նկարա-
գիրը այդ բաժանումին: Չենք ըսեր թէ բաղձացուած վիճակն է
արդէն իսկ, բայց կրնանք հաստատել որ անջրպետը այնքան լայն
չէ՛լ այստեղ երկու խմբաւորումներուն միջեւ և իրարմէ հեռա-
նալու փափաքէն աւելի՛ դարձեալ մօտենալու անկեղծ տրա-
մադրութիւն մըն է որ կը նշմարուի հոգիներէն ներս:

Լաւատես ենք և խանդավառ Արեւմտեան Ամերիկայի Հա-
յութեամբ և մեր լաւատեսութեան մէջ մեծ ըլլայ թերեւս գերը
այն անխառն սիրոյն, որով սիրեցինք «ոսկի Գալիֆորնիա»ն:

Ամերիկայի մեր Եկեղեցւոյ վերածուլման լոյսը կրնա՞յ
արդեօք Արեւմուտքէն ծագիլ:

Շ.

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱԺԱՐԻ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ԹԵՄԵՆ ՆԵՐՍ

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրութեան,

Բարեխնամ Պատրիարք

Ս. Երուսաղէմի.

Սրբազան Հայր,

Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Հանգանակութենէն ետք, Զերդ Ամենապատուութեան հրահանգով ձեռնարկեցինք Արեւմտեան Թեմի (Գալիֆորնիա) Հանգանակութեան: Ներկայ գրութեամբ, Հաճոյքն ունիմ ներկայացնելու կատարուած Հանգանակութեան արդիւնքը, ի նպաստ Սուրբ Յարութեան Տաճարի նորոգութեան:

Փետրուար 11-ին, երբ Հասանք Առաջնորդանիստ Լուս Անճելլոս քաղաքը, ներկայացանք Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ և մեր Միաբանութեան նախանձեռանդ անդամ՝ Գերշ. Տ. Թորգոմ Եպս. Մանուկեանին: Նորին Սրբազնութիւնը և Թեմական Ժողովը մեր ժամանակէն առաջ, կատարուած Թղթակցութիւններու հիման վրայ, կազմակերպած էին արդէն Հանգանակութեան նախապայման կարելութիւնները:

1963-ի Հոկտեմբերին, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վեհ. Կաթողիկոսի նախագահութեամբ Երուսաղէմ գումարուած Համագային Ժողովին, Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմը կը մասնակցէր Առաջնորդով և Թեմական Ժողովի Առենապետ Տիար Ճան Գիւրքեանով: Երկուքն ալ, իրենց վերա-

դարձին Գալիֆորնիա, ձեռնարկած էին Հանգանակութեան նախապատրաստական լաշխատանքներուն, ամբողջական համոզումով և նուիրուածութեամբ, պատասխանելով Ազգիս սիրեցեալ Հովուապետի սրտագին կոչին և գործի նուիրական Հանգամանքին:

Թեմական Ժողովի Ժրաջան Առենապետը անձնապէս շրջած էր Թեմի եկեղեցիները և Երուսաղէմէն տարած իր նկարներու ցուցադրութեամբ և խօսքին խանդավառութեամբ հարթարած էր մտքերը և լարած ուշադրութիւնները՝ Սուրբ Յարութեան տիեզերալոյս Տաճարի կարեւորութեան և հոն՝ Հայոց դիրքը պաշտպանելու անյետաձգելի անհրաժեշտութեան շուրջ:

Առաջնորդարանը, միտքերը նախապատրաստելէ վերջ, առած էր նաեւ գործնական յայլեր. կազմուած էր Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմին յատուկ Կեդրոնական Յանձնարարութիւն մը, Թեմի տասնմէկ եկեղեցիներու ներկայացուցած երկուական անդամներով:

Նախագահ

Գերշ. Տ. Թորգոմ Եպս. Մանուկեան
Առաջնորդ ԱՄՆի Արեւմտ. Թեմի

Ատենապետ

ձամ Քիրքմեան

Ատենագլխի

Տ. Թարգոմ Քինյ. Սարայտաբան

Գանձապահ

Հէրրի Հայրապետեան

Խորհրդականներ

Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրվիշեան

Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան

Տ. Պասկ Քինյ. Սարգիսեան

Տ. Շահէ Քինյ. Ալթաւմեան

Տ. Շահէ Քինյ. Սէմէրմեան

Տ. Գուրգէմ Քինյ. Գուտուլեան

Տ. Արթուր Քինյ. Սմբատեան

Տ. Թաթուր Քինյ. Երէցեան

Տ. Վարդան Քինյ. Տիւկէրեան

Հայկազ Բարեջան

Գասպար Գասպաբեան

Վինսընթ Եարտըմ

Յարուբիմ Էֆիգեան

Աւետիս Թալանեան

ձամ Կարապետեան

ձամ Կոկեան

Մայք Հայրապետեան

Սէք Մամուկեան

Սարգիս Ծիրինեան

Վառան Զիթունի

Խաչիկ Զուլաւեան

Գրիգոր Պարոնեան

Թամի Պետրոսեան

Ճէյք Սիւմեան

ձամ Տատուրեան

Արշակ Տիգրանեան

Մարտիրոս Փիլոյեան

Ճէք Փիլոյեան

Ճշգրտած էր նաեւ Հանդանակութեան
թուականը իւրաքանչիւր եկեղեցիի համար,
հետեւեալ կարգով.

Մարտ 15. Ս. Սարգիս, Լոս Անճելէս

Մարտ 22. Ս. Պետրոս, Ս. Ֆերնանտո Վալլի

Ապրիլ 5. Յրեգնո

Սպրիլ 12. Ս. Աստուածածին, Եդես

Ապրիլ 19. Ս. Գր. Լուսաւորիչ, Ֆաուլթ

Ապրիլ 26. Ս. Վարդան, Օբլէնտ

Մայիս 3. Ս. Սահակ-Մեղրոպ, Ռիտլի

Մայիս 10. Ս. Յակոբ, Սաբամենթո

Մայիս 17. Ս. Յովհաննէս, Սան Ֆրանսիսքո

Յունիս 3. Սանթա Բլարայի համայնք

Յունիս 7. Ս. Յակոբ, Լոս Անճելէս

Յանձնախումբին զործակցութեամբ և Ա-
ռաջնորդ Սրբազանին հետ խորհրդակցաբար
ձեռնարկեցինք նախ զբական ու տպագրա-
կան աշխատանքին; Ենթահակաւորութեամբ
կարճաժամանակեան յայտնող առաջին նուիրա-
տըութիւնը Թովմաս Տպագրական Ընկերու-
թեան կողմէ, այն է ձեր տպագրութիւնը Ս.
Յարութեան Տաճարին նուիրուած զգքին,
վեց հազար օրինակով: Տպել տուինք նաեւ
Վեհափառ Հայրապետի երկնեան կողմ
առանձին թողցիկի ձեւով և իւրաքանչիւր
եկեղեցիի անուամբ և հանդանակութեան թը-
ւականով, ինչպէս կը տեսնէք ներփակ նը-
մոյշներէն:

Առանձին յիշատակութեան և երախտա-
դրութեան արժանի է Թեմական Ժողովի
Ատենապետ և բոլորիս սիրելի Տիար ձան
Գիւրգէնէն, որ հինգ հազար տողարի կա-
րէնքը զուամբով բացումը ըրաւ հանգանա-
կութեան, մեղի տրամադրելով նոյնպէս իր
ընակարանը, ժամանակը, հեղինակութիւնն
ու գաղութին մէջ վայելած անհաշիւ հա-
մակրութիւնները:

Տպագրական գործերուն հետ զուգընթաց
տունինք այցելութիւններ գտնազան եկեղե-
ցիներու և կաղմեցինք յատուկ յանձնախում-
բեր, պատրաստելու համար հանգանակու-
թեան օրուան հանդիսութիւնները:

Յատուկ պահանջներով կ'արձանագ-
րենք այտնող Թեմի բարեջան Առաջնորդին
ձօտ մեր յատուկ նշանակող զործակցութիւնը,
որով Գիւրգէն Տ. Թորգոմ Ս. Նպա. անձամբ առ-
բաւ է ներկայացուց մեղ իր ծախսերուն,

նախադանքն թաղմաթիւ յանձնախումբերու ժողովներուն, անձամբ պատուելով թաղմաթիւ ճաշկերոյթներու սեղանը, իր խօսքին հեղինակութեամբ ապահովելու հանգանակութեան յաջողութիւնը:

Մարտ 15-ի Կիրակին տեղի ունեցաւ Հաւաքական Բուժին Հանգանակութիւնը: Ըստ իտմութեան, պատարագ մատուցինք Ս. Սարգիս եղեղեցիին մէջ, կարդացինք Վեհափառ Հայրապետի սրբատառ Կոնդակը և ապա «Հայ Կրթական Տան» մէջ, ճաշկերոյթին հոսք, ցուցադրեցինք Վեհ. Հայրապետի Երուսաղէմ այցելութեան ժապաւէնը և կոչ ըրինք ներկաներուն որ բերեն իրենց նպաստը Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեան: Փոքրիկ այս ծուխը պատասխանեց իրենց եղած կոչին և Հաւաքեց իրմէ սկնկալած գումարը:

Յաջորդ Կիրակիներուն, նոյն ձեւով կապաղեցինք Հանգանակութիւնը Գալիֆորնիոյ բոլոր եղեղեցիներուն մէջ, նախապէս այցելելով, դասախօսութիւններու, ժողովներու

և հանձնակաւն դիմումներու շարքով մը ապահովելէ ետք զործակցութիւնն ու նուիրատուութիւնը իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ երեւելի աղպայիներուն և բարերարներուն:

Անտարակոյր որ իւրաքանչիւր եկեղեցիէ ներք քործնական յաջողութեան և շօշափելի արդիւնքի հասանք շնորհիւ Հոգեւոր Հովիւներու անվերապահ և ազնիւ զործակցութեան, որոնք բոլորն ալ իրենց վայելած սէքն ու համակրանքը բերին ի նպաստ մեր գործի յաջողութեան: Բոլորն ալ անխտիր յիշիլ ընկերացան տունէ տուն և զործաբեղիւ զործատեղի, խօսեցան, համոզեցին և բացին իրենց ծխականներուն սեղանըց Երուսաղէմի նկատմամբ: Մեծ մասամբ նախկին պաշտօններն ու վկայաւորներ ծառանկարացին կամ Ընծայարանին, մեր Հոգեւոր եղբայրները Երուսաղէմի իրենց տան նպատմաբ քրենց սէքը անդամ մը եւս արտայայտեցին զործնական կերպով:

Ահա աւարիկ հանգանակութեան արդիւնքը.

ԽՈՍՏՈՒՄ	ՓՈԽԱՆՑՈՒԱԾ	ԳԱՆՁԵԼԻ
7,696	2,556	5,140
2,835	1,065	1,770
6,693	6,000	693
2,540	1,025	1,515
8,165	6,373	2,792
9,314	8,000	1,314
34,900	21,452	13,448
375	375	
33,867	23,327	10,540
5,000	4,285	715
4,911	4,162	749
<u>116,296</u>	<u>77,620</u>	<u>38,676</u>

Հնչիւն նուիրարեութեան զուգընթաց, կայ նաեւ բարոյական բաժինը գործին, զոր գիւրին չէ պատկերիլ բառերով: Գրականութեամբ, դասախօսութիւններով, քարոզներով և ճառերով, քիչ առ քիչ երուսաղէմի պատկերը յստակացաւ Գալիֆորնիոյ մեր Հարազատներու աչքին, պայծառացաւ անոնց գիտակցութեան մէջ Հայկական Ժառանգութեան փառքը, որ իրաւունք մը ըլլալէ վերջ, Հրաշքի Հաւասար իրազործում մըն է, համաքրիստոնէական մեծ ոտանիկն մէջ Հաւասար մեծ ժողովուրդներու: և այս բոլորը շնորհիւ մեր աստուածարեալ նախնիքներու բարեպաշտութեան և մեր ժողովուրդի բազմաբնի զոհողութիւններուն: Երուսաղէմի Հայ Ժառանգութիւնը նոր զոհողութիւններով պաշտպանելու գիտակցութիւնը արդիւնք է Հրատարակութիւններուն և դասախօսութիւններուն, մեր յանձնախումբերու, բարեկամներու և հոգեւոր հովիւներու անխնայ գործունէութեան և մեր մամուլի բերած լայն նպաստին:

Ճրդեմոյի երկու Հայ Թերթեր՝ «Նոր Օր» և «Առաքել», մեր այցելած քաղաքներու անդիւրէն Թերթերը՝ որոնց այցելեցինք՝ Fowler Հրատարակուող անդլիսա-տառ Հայ Թերթը՝ «Courier», Հեռատեսիլի ընկերութիւնները, ձայնասփիւռի Հայկական և անգլիական ժամերը, որոնք մեզի տրամադրուեցան՝ եղան անդնահատելի այն բեմը, որուն բարձունքէն անդադար չեփորեցինք Հայ Երուսաղէմի փառքը:

Մեզի տրամադրուած Թերթերու էջերէն և ձայնասփիւռի ժամերէն խղճի պարտք ունինք այստեղ յիշատակել «Նոր Օր»ը, «Courier»ը և Ա. Շիրազեանի հայկական ուստիոժամը, որոնք ամբողջ Հանգանակութեան տեւողութեան խմբագրականներով, տեղեկագրութիւններով և յատուկ հաղորդումներով անդնահատելի նպաստ մը բերին մեր յաջողութեան: Կը ներփակենք, Հայ Հրատարակութիւններու Հետ, Ամերիկեան Թերթերու մէջ լոյս տեսած գեղեցիկ յօդւածները, որոնք գաղափար մը կու տան ըստեղծուած Հետաքրքրութեան և խանդավառութեան մասին:

Սրբազան Հայր,

Այսպիսով վերջ գտած կ'ըլլան Ամերիկայի երկու Թեմերու զոյգ Հանգանակութիւնները ուրախալի յաջողութեամբ: Անգամ մը եւս Ամերիկայի Հայը տուած կ'ըլլայ փաստը որ պատուով գրուած է Հին օրերու Պոլսոյ կամ Եգիպտոսի Հայութեան բարերարի աթոռը: Երախտագիտութեան և շնորհակալութեան խոր զգացումով է որ կը փակենք հակիրճ մեր այս տեղեկագիրը:

Որդիական ակնածանօք

Մատչիմք ի Համբար

Ս. Ալոյդ՝

Շահէ Վրդ. Աճէմեան

Նուիրակ Ս. Աթոռոյ

Կ Ո Չ

ԻՒՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ
ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԹԵՄԻ ՀԱԿԱՏԱՑՏԵԱԼՆԵՐՈՒՆ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի տիմ, Տ. Տ. Վազգեն Ա. Կաթողիկոսին ուխտագնացութիւնը դէպի Երուսաղէմ, 1963 Հոկտեմբերին, և իր Անձին ներկայութիւնը սրբատեղեաց մէջ առուել տայծառացուց Հայ Եկեղեցւոյն դիմագիծը և ճշմանկալից դարձուց Հայոց ամուրը և մասնակցութիւնը Ս. Երկրի պատմութեան երկայնքին: Քրիստոսի Գերեզմանին վրայ կառուցուած գանգուածեղ Տաճարը Ս. Յարութեան, իրեն յատուկ խորհրդաւորութիւն մը ունի որ կ'առնէ մեր սիրտը քրիստոնեայ ազգերու հաւատարմութեան գաւազաններէ:

Ամէն կէտ գիշերին և առատոտեան ժամը երկուքին, հայ լեզուով ժամերգութիւն կը կատարուի և Ս. Պատարագ կը մատուցուի Տաճարին կամարներուն ներքեւ: Մահմետական հաւատացեալներուն համար արդէ հրապարակ մը ունի ան: Դեռ ամէն ազգէ և կրօնէ ճամբորդներ, իրենց մտքին մէջ, գրեթէ կը ճոյնացնեն Երուսաղէմ իրենց այցելութիւնը Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ՝ Քրիստոսի Գերեզմանին առջեւ, իրենց ծանկի գալուն հետ:

Այսօր միջազգային հետաքրքրութիւն և կարեւորութիւն ունեցող այս սրբատեղին անհրաժեշտ կարիք ունի վերանորոգուելու: 1927 տարուան ընթացքին Երուսաղէմի մէջ պատահած երկրաշարժի մը ցնցումներէն վտանգուած այս Տաճարը մտահոգութիւն պատճառեց Ս. Երկրի կառավարութեան, որ ստիպուեցաւ սահմանափակել թիւը Եկեղեցիէն ներս մտնող հաւատացեալներու, մանաւանդ Ջատկի հանդիսարար օրերուն և

հագարաւոր ուխտաւորներու խնդումին պատճառներով: Եւ ամենէն աւելի Հայ Եկեղեցւոյ գաւազանները զգացին այս գրկանքը, Յայն և Հռոմէական Եկեղեցիներու կարգին, որոնց հետ հաւասար իրաւունքներ ունին Ս. Տեղերու հագաստարութեան և պաշտաման մէջ: Հայ Եկեղեցւոյ բաժինը Սուրբ Յարութեան Տաճարի նարդարութեան ծախքին մէջ մէկ միլիոն տուար է, որուն մէկ երրորդը խնայուած է հագալ կիզմուն հաստատուած Գալուստ կիւլտէնիկեան Հիմնարկութիւնը: Յաճախ երայտագիտութեամբ կը յիշենք դարերու ընթացքին մեր հայրերու կատարած երբեմն անբեկալայելի գեղարվեստները դրամի, քրտիմի և արիմի:

Այսօր առիթը կը ներկայանայ որ մեր Եկեղեցւոյ և մեր Թեմին գաւազանները իրենց օժանդակութեան բաժինը բերեն համազգային և նախնական արժէք ունեցող ձեռնարկի մը յաջողութեամբ պսակուելուն:

Ուստի, կոչ կ'ազդենք մեր Թեմին մէջ ապրող Հայ Ազգի բոլոր գաւազաններուն, որ իրենց սրտաբաւի նուէրը տան՝ վերանորոգելու Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ կանգնուած Տաճարը, որպէսզի սերունդէսերունդ տեւ ձայնը Հայ ազօրքին, Հայ երգին և Հայ պաշտամունքին ի փառս Աստուծոյ և ի բարգաւաճումն Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ:

ԹՈՐՈՒՄ ԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
Առաջնորդ

3 Մարտ, 1964

ԻՆՔՆԱԲՈՒԽ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

«ՅԻՇԱՏԱԿՆ ԱՐԴԱՐՈՑ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ ԵՂԻՑԻ»

ՍՈՒՐԲ ԹԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻ ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ, ՖՐԵՋՆՈՑԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԵՆ ՏԻԱՐ ԱՐԱՄ ՀԱՆՃԵԱՆ, ՄՐՏԱՐՈՒԽ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԺԵՍԹՈՎ ՄԸ, ԵՐԵՍՈՒՆ ՀԱԶԱՐ ՏՈՂԱՐ ՏՐԱՄԱԴՐԵՑ ԻՐ ԵՐՋԱՆԿԱՅԻՇԱՏԱԿ ԵՆՈՂԱՑ ԹԻՇԱՏԱԿԻՆ:

ՊԱՏՐԻԱՐԲԱՐԱՆՍ, Ի ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ ԾԵՐՈՒՆԱԶԱՐԴ ԲԱՐԵՐԱՐԻ ԱԶՆԻ ԶԳԱՅՈՒՄՆԵՐՈՒՆ ԻՐ ԵՆՈՂԱՑ ՀԱՆԴԵՊ, ՈՐՈՇԵՑ ՄԱՐՄԱՐԵԱՑ ՅԱՏՈՒԿ ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՄԸ ԶԵՏԵՂԵԼ ՍՈՒՐԲ ԹԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ ՆԵՐՍ ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԱՒԱԳ ՍԵՂԱՆԻՆ ՎՐԱՑ, ՀԵՏԵԻՅԱԼ ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ:

ԹԻՇԱՏԱԿ ԵԴԱՒ

ՎԱՍՆ ՀՈԳԻՈՑ ԹԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՐՈՒՀԻՒ ՀԱՆՃԵԱՆ

ՋԵՌԱՄԲ ԶԱՒԱԿԱՅՆ ԻՐԵԱՆՑ

ԱՐԱՄԻ, ԵՈՎՀԱՆՆԻՍԻ, ՔՆԲՈՒՇԻ ԵՒ ՎԵՐԺՆԻ:

ՀՈԳԻՈՑԸ ՀԱՆԳՈՒՑԵԼՈՑ ԱՐԱ ՀԱՆԳԻՍՑ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ: 1905:

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ Տ. ԵՂԻՇԷ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆԻ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԲՈՐԹՈՒԿԱԼ

1965-ի Փետրուար 18-ին, Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեան հրաժեշտ առաւ Ս. Աթոռէն և Միաբանութենէն, և օդի ճամբով մեկնեցաւ դէպի Փարիզ, ընկերակցութեամբ Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ. Աճէմ-եանի և Գրն. Կ. Հինգլիանի: Գատրիարք Սրբազանը իր հետ կը տանէր Յոր-դանանի Հաշիմական Տան Վեհապետ Հիւսէյն Թազաւորի իրեն յանձնած «Յորդանանի Աստղ» առաջին կարգի չքանչանք, շնորհուած Գալուստ Կիւլ-պէնկեան Հիմնարկութեան ազնուաշուք Նախագահ Տէր. Աղերեսո Բերտի-կաոյի:

Յաջորդ օր Ամենապատիւ Գատրիարք Սրբազանը Փարիզէն մեկնեցաւ Լիզպոն, իր հետ ունենալով նաեւ Արեւմտեան Եւրոպայի Կաթողիկոսական Գաղութիակ Գերշ. Տ. Սերովբէ Արքեպս. Մանուկեանը:

Նոյն օրը, կէսօրէ ետք ժամը 2-ին, Գատրիարք Սրբազանը և իր չքա-խումբը իջան Լիզպոնի օդակայան և ընդունուեցան Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան ղեկավարներուն և Հայկական Բաժնի պաշտօնեաներուն կողմէ, որոնց մէջ կը նշմարուէին Տէր. Աղերեսո Բերտիկաո, Դեսպան Տէր. Թէոդոսիո Բերեթրա, Տիար Ռոպէր Կիւլպէնկեան և իրենց Տիկիները:

Բարի գալուստի խօսքերէն վերջ, Ն. Ամենապատուութիւնը իրեն ներ-կայացող հեռառիւիքի և ձայնասփիւռի ներկայացուցիչներուն յայտարարեց. «Առաջին այցելութիւնս է Բարթուկայ, սակայն անմիտք չէ ինձի այս ժո-ղովալդին անցնելը» իր փառաւոր պատմութեամբ: Քաջ և ճախտձեռնող ժողովուրդ մը, սիրտեալ՝ լայն հորիզոններու: Ուրախ եմ ձեր մէջ գտնուե-լուն...»:

Օղակայանէն, Գատրիարք Սրբազանը և իր չքախումբը առաջնորդուե-ցան Լիզպոնի կեդրոնը գտնուող Թիվոլի հիւրանոցը, ուր Ն. Ամենապատ-ուութիւնը Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահին և իր պաշտօնա-կիցներուն հետ կարճատեւ խօսակցութիւն մը ունեցաւ, նախքան հանգստա-նալու համար իր յարկաբաժին բարձրանալը:

Երեկոյեան, Գատրիարք Սրբազանը, առաջնորդութեամբ բարեսիրա-կան մեծ հիմնարկութեան Հայկական Բաժնի պաշտօնեաներուն, չրջեցաւ Լիզպոնի գլխաւոր մասերը և ծանօթացաւ Կոթական սլացիկ շէնքերուն և նո-րակառույց չքեղ հրապարակներուն:

Գիշերը, Հիմնարկութեան Վարչութեան հետ Սրբազան Հայրը ընթրիքի եղաւ Մոնթէն Գլաբոս կոչուած բարձունքը, ուր երջանկայիշատակ բարե-բարը սովորութիւն ունէր հանգչելու և իր ճաշերը առնելու:

Փետրուար 20-ին, Շաբաթ օր, Ն. Ամենապատուութիւնը և իր չքա-խումբը այցելեցին Լիզպոնի շրջակայքը, ծովեզերեայ զանազան վայրեր, հին եկեղեցիներ և յատկապէս Աստուածամօր Նուրիուսած Ծաթթիմայի աշխարհա-հուշակ սրբավայրը, ինչպէս նաեւ Ալզոպասայի Ժմ. դարու հին վանքը և

Կոթական ոճի ներբանիւս նմոյշներէն՝ Պաթարճայի «Յաղթութեան Մօր» Տաճարը:

Ամբողջ օրուան չրջապտոյտէն ետք, որուն ընթացքին Պատրիարք Սրբազանը ծանօթացաւ անցեալի չքեղ յուշարձաններուն, բնական տեսարաններուն, քաղաքի և գիւղի կեանքին և ծովկերեայ ձկնորսական կեդրոններուն, Ն. Ամենապատուութիւնը Լիզպոն վերադարձաւ՝ տպաւորուած մաքրասէր, աշխատունակ, բայց մանաւանդ խորապէս հաւատացեալ Բորթուկալ ժողովուրդի նկարագրէն:

Գիշերը, Պատրիարք Սրբազանը հիւրասիրուեցաւ աշխարհահռչակ բարերարին անունն ու տաղանդի կայծը վառ պահող և Հիմնարկութեան անփոխարինելի անձնաւորութեան՝ Տիար Ռոպէր Կիւլպէնկեանի տան մէջ:

Փետրուար 21-ին, Կիրակի օր, Հիմնարկութեան Հայկական Բաժնի պաշտօնէաններուն հետ Պատրիարք Սրբազանը և իր շքախումբը այցելեցին Լիզպոնի բերդը և շրջակայքի պալատները: Կէսօրին, ճաշարանի վերածուած պալատներէն մէկուն մէջ Պատրիարք Սրբազանը հիւրասիրուեցաւ տեղական համադամներով:

Երեկոյեան, Ն. Ամենապատուութիւնը այցելեց Նախագահ Բերտիկաոյի Էսթորիի բնակարանը և կարճ հիւրասիրութենէ մը ետք, Նախագահին ղլխաւորութեամբ և Հիմնարկութեան պատասխանատու անձնաւորութիւններուն հետ ուղղուեցաւ դէպի Տօ Սոլ հիւրանոցը, որուն սրահներէն մին յատկապէս շքադարձուած էր ճաշկերոյթի համար: Հիմնարկութեան Վարչութեան անդամները փափաքած էին Ն. Ամենապատուութիւնը պատուասիրել և այդ առթիւ յայտնել Երուսաղէմի Պատրիարքին անձին և Հայոց Պատրիարքութեան նկատմամբ իրենց ունեցած ջերմ զգացումները:

Առաջին խօսք անողը եղաւ Հիմնարկութեան ազնուաշուք Նախագահը, ըսելու համար թէ որքան խանդավառ էին ինք ու Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Վարչականները Երուսաղէմի նուաճումներով: «Գամի մը ամգամ այցելեցի Երուսաղէմ, ըսաւ ան, Տիկնոջ ու Տէր և Տիկին Ռոպէր Կիւլպէնկեաններուն հետ: Ամէն ամգամ հոն գտանք սրտբաց հիւրասիրութիւն, շինաբարակամ անխոց ճիգ և մօր իրագործումներ: Գտանք մանաւանդ իմաստուն և սիրուած Պատրիարք մը, յամօն Տ. Եղիշէ Արքեպիսկոպոսի, որ կը վայելէ յարգամբք մ'չ միայն իր հաւատացեալներուն, այլ նաեւ կառավարական շրջանակներուն և մայն ինքն Հիւսէյն Թագաւորին: Ամօր կը պարտիմք պատիւը որ շնորհուեցաւ մեզի՝ ընդունուելու Յորդանանի վեհապետին կողմէ, անցեալ տարի...»: Նախագահ Բերտիկաոյ ապա բաժակ առաջարկեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան և Ն. Ամենապատուութեան կենաց:

Շատ սիրալիր մթնոլորտի մը մէջ շարունակուեցաւ ճաշկերոյթը մինչեւ ուշ գիշեր, առիթ տալով բոլորին որ Հայ Երուսաղէմի և Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան հանդէպ իրենց զգացումները յայտնեն:

Երկուշաբթի, Փետրուար 22, առաւօտեան ժամը 10-ին, Պատրիարք Սրբազանը և իր շքախումբը առաջնորդուեցան Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն, ուր չրջեցան Նախագահին, Տիար Ռոպէր Կիւլպէնկեանի և այլ զանազան զբառենակներ, և Ն. Ամենապատուութեան ներկայացուեցան Հիմնարկութեան իրագործումներն ու ծրագիրները, ինչպէս նաեւ Հայկական Բաժնի գործունէութիւնը:

Ժամը 10:30-ին Պատրիարք Սրբազանը և իր շքախումբը առաջնորդուե-

ցան Հիմնարկութեան ժողովարահը, ուր ներկայ էին Վարչութեան անդամներն ու Հիմնարկութեան յիսուն անօրէնները, ինչպէս նաեւ Հայկական Բաժնի պաշտօնեաներ՝ Տիարք Կ. Քէլլիւն, Ա. Թէրզեան և Վ. Մազեան :

Կարճ բայց իր պաշտօնականութեամբ տպաւորիչ արարողութիւն մը եղաւ ընդանի յանձնումը: Յանուն Ն. Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թազաւո-

Ն. Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտրեան
«Յոբրանմանի Աստղ» շքանշանը կը յանձնէ
Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տէր. Ազեբետո Բերտիկապի :

րին, Պատրիարք Սրբազանը հակիրճ ճանձ մը ետք Նախագահ Աղերեսո Բերտիկանյի կուրծքը անցուց «Յորդանանի Աստղ» բարձրագոյն կարգի զսյդ շքանշանները: Զգալիօրէն յուզուած, Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Վսեմաշուք Նախագահը շնորհակալութիւն յայտնեց եւ Ֆրանսերէն լեզուով կարգացայ ճառ մը, զոր ստորեւ կը հրատարակենք, տալով նաեւ հայերէն թարգմանութիւնը:

Monseigneur l'Archevêque Yéghishé Derderian,
Patriarche Arménien de Jérusalem:

Hier, pendant le dîner que le Conseil d'Administration de la Fondation a eu le plaisir et l'honneur d'offrir à Votre Béatitudo et à Son Eminence l'Archevêque Séropé Manougian, Délégué Apostolique de Sa Sainteté Vaska Ier en Europe, j'ai eu l'opportunité de vous souhaiter la bienvenue au Portugal, de vous remercier de votre aimable visite, de vous exprimer notre plus haute considération et, très spécialement, de renouveler à Votre Béatitudo notre profonde reconnaissance pour toutes les généreuses amabilités que vous avez bien voulu nous dispenser, à ma Femme et à moi, et aussi à mon collègue Robert Gulbenkian et à son Épouse, lors de notre dernière visite à Jérusalem.

Aujourd'hui, dans cette cérémonie, que j'ai voulu simple et modeste nonobstant sa haute signification, je dois présenter publiquement à Sa Majesté le Roi Hussein de Jordanie ma plus vive gratitude pour l'honneur qu'il a bien voulu m'accorder avec la décoration «Étoile de Jordanie», de Première Classe.

Je sais parfaitement bien que cette décoration m'a été conférée non pas pour ce que je suis, non pas pour ce que je vaudrais et non plus pour ce que je fais: mais, uniquement, pour ce que je représente.

En premier lieu, dans cet acte, je représente l'esprit et la volonté du grand bienfaiteur et du grand humaniste qui fut Calouste Gulbenkian.

En deuxième lieu, je représente la Fondation qu'il a créée, et qui fait tant de bien, non pas seulement au Portugal, pays de son siège, mais aussi dans d'autres pays, notamment des pays du Moyen Orient, et aussi, avec le plus haut intérêt, en faveur des communautés Arméniennes dans le monde.

Donc, c'est la mémoire de Calouste Gulbenkian et l'oeuvre de la Fondation qui porte son nom que la décoration, dont les insignes Votre Béatitudo vient de me remettre, consacre avec tant de signification.

Ainsi, je dois préciser, pour l'amour de la Justice, que si c'est moi qui reçois les insignes, c'est Calouste Gulbenkian qui reçoit, à titre posthume, la décoration.

Et, en effet, tous les hommages sont dus à sa mémoire, car très peu de personnes auront existé qui, comme lui, tant aient travaillé et si peu aient directement profité des fruits savoureux de leur travail.

La décoration, dont les insignes Votre Béatitudo vient de remettre dans mes mains, a été accordée par un jeune et grand Roi.

Sa vie, qu'il nous raconte dans ce livre admirable *"il est difficile d'être Roi"*, est un exemple, au même temps, de courage, de réflexion et de diplomatie vraiment exceptionnels.

L'impression que ce livre nous a donné c'est encore plus profondément fixé quand, par la très aimable intervention de Votre Béatitude, Sa Majesté le Roi Hussein nous a accordé l'honneur de nous recevoir à Amman, capitale de la Jordanie, et de causer avec nous pendant quelque temps.

Je n'ai jamais vu dans un homme si jeune une aussi grande conscience de la responsabilité de la fonction et une volonté plus ferme de bien servir s'exprimant avec tant de simplicité et avec un sourire si agréable.

Je rappelle, maintenant, que, dans ses mémoires, le Roi Hussein, faisant référence à son Grand-Père, le Roi Abdullah, avoue qui fut celui-ci qui a exercé le plus d'influence sur sa vie.

Et ainsi sera.

Le Roi Hussein doit avoir toujours présent dans son esprit la réponse que son illustre Grand-Père a donné, la veille de son départ pour Jérusalem où la mort perfide l'attendait, à l'ambassadeur d'un pays étranger qui le précautionnait au sujet du grave risque qu'il allait courir:

«Je vous remercie pour cet avertissement, mais même si c'était vrai, j'irais encore à Jérusalem. Ma vie appartient à mon peuple, ma place est au milieu de lui; je mourrai à l'ins'tant fixé par la destinée».

Le Roi Hussein a bien montré, dans la courte et agitée période de son règne, qu'il a hérité de son Grand-Père les qualités extraordinaires que cette réponse révèle.

Que Dieu l'aide et protège dans sa difficile tâche d'être Roi. Ce vœux contient mon meilleur remerciement pour l'honneur qu'il a bien voulu m'accorder.

Զեքյա Ամինապատուութիւն,
Տ. Նդիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան,
Պատրիարք Հայ Նրուսաղէմի.

Նրէկ, մաշկերոյթի ընթացքին, զոր Հիմնարկութեան վարչութիւնը հաճոյքն ու պատիւը ունեցաւ տալու Զեքյա Ամինապատուութեան և Ն. Ս. Օծուրիւն վազգէն Առաքինի Ներպալի Պատուիրակ Գերշ. Տ. Սերովրէ Արքեպս. Մանուկեանի, պատեհութիւնը ունեցալ բարի գալուստ մաղթելու Զեքի ի Բորթուկալ, շնորհակալութիւն յայտնելու Զեր սիրալիք այցելութեան համար, արտայայտելու մեր բարձր յարգանքը և, մանաւանդ՝ վերանորոգելու Զեքյա Ամինապատուութեան նկատմամբ մեր զգացած խոր երախտագիտութիւնը այն բոլոր ազնուութիւններուն համար՝ զորս հաճեցաք բաշխել մեզի, Տիկնոջ և ինձի, ինչպէս նաեւ գործակցիս՝ Ռապէր Կիւպէնկեանի և իր Տիկնոջ, Նրուսաղէմ մեր վերջին այցելութեան առթիւ:

Այսօր, այս արարողութեան, զոր ուզեցի պարզ ու համեստ՝ հալատակ ամօր բարձր իմաստին, պարտք ունիմ երապարակաւ Յորդանանի Ն. Վեհափառութիւն Հիւշէյն Թագաւորին ներկայացնելու խոր երախտագիտութիւնս

այն պատիւին համար՝ որով հաճած է ինծի ընծայել «Յուդանամի Աստղ» առաջին կարգի շքանշանը:

Քաջ գիտեմ որ սայն շքանշանը ինծի ընծայուեցաւ ո՛չ իմ անձիս, ո՛չ իմ արժէքիս և ո՛չ ալ իմ գործիս համար, այլ միմիայն իմ մերկայացուցածիս: Ամենէն առաջ, այս պահուն, կը մերկայացնեմ ոգին և կամփը մեծ բարեբար և մեծ մարդասէր հանգուցեալ Գալուստ կիւլտէնկեանի:

Նրկորոզ՝ կը մերկայացնեմ Հիմնարկութիւնը զոր ստեղծեց ան և որ այնքան բարիք կը բաշխէ ո՛չ միայն Բոքթուկալի — ուր իր կեդրոնը հաստատուած է—, այլ մանաւորաբար, յատկապէս Միջին Արեւելեան երկիրներու մէջ, ինչպէս Յան, Բարձրագոյն ուշադրութեամբ, աշխարհի բոլոր կողմերը գտնուող Հայ համայնքներուն:

Կիւլտէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տէր. Ա. Բերտիկաօ
կը կարգայ իր խառը, «Յուդանամի Աստղ» շքանշանի յանձնուէմ ետ:

Ուրեմն, Գալուստ կիւլտէնկեանի յիշատակը և իր ամունը կրող Հիմնարկութեան գործունէութիւնն են որ կը մուկրագործուին այսօր այս պարգևատրութեամբ, որուն շքանշանները Ձերդ Ամենապատուութեան ձեռքով յանձնուեցան ինծի:

Այսպէս, անհրաժեշտ է որ Յիշում Արդարութեան սիրոյն, քէ եթէ ես եմ շքանշանները ընդունողը, ապա Գալուստ կիւլտէնկեանն է որ, յետ մահու, կը պարգևատրուի:

Նւ արդարեւ, ամէն յարգանքի արժանի է ամոր յիշատակը, որովհետեւ քիչ մարդիկ ապրած են, որոնք ամոր մեամ շատ աշխատած ըլլան և քիչ օգտուած, ուղղակիօրէն, իրենց աշխատանքի քաջքր արդիւնքէն:

Պարզեցությունը, որում շփանցանքը Ձերդ Ամենապատուութիւնը դրաւ ձեռքբերու մէջ, կը շնորհուի երիտասարդ և մեծ քաղաքի մը կողմէ: Կեանքը, գոր կը նկարագրէ ամ իր «Դժուար և Թագաւոր Ըլլալ» եխանայի գրքին մէջ, միաժամանակ օրինակ մըն է իրապէս բացատրիկ քաղութան, կշռադատութի և նարտար դիւանագիտութեան:

Այդ գիրքէն մեր կրած տպաւորութիւնը աւելի խորացաւ, երբ, Ձերդ Ամենապատուութեան ազնիւ միջամտութեամբ, Ն. Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թագաւոր շնորհէ ըրաւ մեզ ընդունելու Յորդանանի մայրաքաղաք Ամման մէջ և մեր հետ խօսակցելու որոշ տանք մը:

Սրբեք տեսած չեմ երիտասարդ անձնաւորութիւն մը, խորապէս գիտակց իր պարտականութեան պատասխանատուութեան և պատրաստակամ՝ ծառայելու, որ ինքզինքն արտայայտել արմեան պարգոյութեամբ և հմայող ժպիտով մը:

Կը վերջիշեմ հիմա, որ իր յուշերուն մէջ, Հիւսէյն Թագաւոր ակնարկելով իր մեծ հօր՝ Ալայալ Թագաւորին, կը խոստովանի թէ ամ է որ ամենէն աւելի ազդած է իր կեանքին վրայ:

Նւ այդպէս ալ է:

Անկասկած է որ Հիւսէյն Թագաւոր միշտ իր մտքին մէջ ունի այն պատասխանը՝ գոր իր հռչակաւոր մեծ հայրը սուաւ գինք վտանգէն զգուշացնելու յկած օտար դեպքանին՝ Նրասադէմ երթալու նախօրեակին, ուր նեմզ մտնը կը սպաւել իրեն:

«Շնորհակալ եմ զգուշացումիւն Համար, սակայն նոյնիսկ եթէ ալդ իրաւ ըլլար, դարձեալ Նրուսադէմ պիտի երթայի: Իմ կեանքս կը պատկանի իմ Ժողովուրդին, իմ տեղս անոնց մէջ է. պիտի մեռնիմ ճակատադրի որոշած պահուն»:

Հիւսէյն Թագաւոր իր իշխանութեան իարն բայց խառնակ շրջանին լաւագոյն ցոյց տաւաւ թէ իր մեծ հօրմէն ժառանգած է այն բացառիկ արժանիքները, գորս այս պատասխանը կը յայտնաբերէ:

Թող Աստուած օգնէ իրեն և պաշտպանէ գինք քաղաքը ըլլալու դժուարին պարտականութեան մէջ: Այս մաղթանքը կը պարունակէ լաւագոյն շնորհակալութիւնս պատիւին համար՝ գոր ամ հանցաւ շնորհել ինծի:

Հիւրասիրութիւններու և ընդունելութիւններու տանն, ինչպէս նաեւ պաշտօնական ալդ առթիւ արաստանուած խօսքերու Ֆրանսերէնէն-Հայերէն և փոխադարձ Թարգմանութիւնները կատարեց Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ. Անէմ-եան:

Շնորհաւորութիւններէն ետք, Պատրիարք Սրբազանը առանձնացաւ Տիար Ռոպէր Կիւլպէնկեանի գրասենեակը, ուր Հիմնարկութեան պատասխանատուներուն հետ խօսակցութիւններ ունեցաւ Նրուսադէմի Հայ Պատրիարքութեան և Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան գործակցութեան շուրջ:

Կէսօրին, Հիմնարկութեան Վարչութեան և գլխաւոր տնօրէններուն հետ, Պատրիարք Սրբազանը և իր հետեւորդները ճաշի հիւրը եղան Նախագահ Բերտիկայի:

Ճաշին ետք, Ն. Ամենապատուութիւնը այցելեց Հիզպոնի Կարտինալ-Պատրիարք Տ. Մանուէլ Կոնսալվէս Կերէյրային, իր Աթոռանիստ Պատրիարքարանին մէջ: Պատրիարք Սրբազանին ընկերացան Ն. Վսեմութիւն Կարտինալ-Պատրիարքի անձնական բարեկամ Նախագահ Բերտիկայ, Արեւմտեան

Եւրոպայի Կաթողիկոսական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Սերովբէ Արքեպս. Մանուկեան, Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ. Աճէմեան եւ Պրն՝ Կ. Հինգլեան: Պատրիարքարանի մուտքին, Նորին Ամենապատուութիւնը ընդունուեցաւ Պատրիարքական Փոխանորդ Գերապայժառ Տքթ. Էզայաս տա Բօզա Բերէյրայի կողմէ, որ Հիւրերը առաջնորդեց Պատրիարքական Դահլիճը, ուր կը սպասէր Ն. Վսեմութիւնը: Ողջադուրումի եւ բարի գալուստի խօսքերէն հտք, Լիզպոնի Վսեմաշուք Կարտինալը իր Հիւրերը առաջնորդեց իր անձնական Հիւրասենեակը, ուր Ն. Ամենապատուութիւն Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքը յանձնեց Երուսաղէմէն յատկապէս տարած սատափով կազմուած Բորթուկայեան Ս. Գիրք մը, նըրբահիւս սատափեայ տուփի մը մէջ, դործ՝ Բեթղէհէմի արհեստաւորներու:

Ն. Ամենապատուութիւնը Լիզպոնի Կարտինալ-Պատրիարք Տ. Մանուէլ Կոնսպլիս Կերէյրայի հետ, վերջնայն Պատրիարքարանին մէջ:
Ներկայ են նաեւ Տքթ. Ա. Բերտիկաօ, Գերշ. Տ. Սերովբէ Արքեպս. Մանուկեան
եւ Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ. Աճէմեան:

Մօտ կէս ժամ տեւող սիրալիր խօսակցութիւն մը յաջորդեց նուէրի առիթով արտայայտուած շնորհակալութեան խօսքերուն, որուն ընթացքին Ն. Վսեմութիւնը վստահեցուց թէ կը փափաքէր անպայման ուխտի դալ Ս. Երկիր եւ փոխադրձել Նորին Ամենապատուութեան այցելութիւնը:

Հրաժեշտ առնելէ հտք Լիզպոնի Կարտինալ-Պատրիարքէն, Ն. Ամենապատուութիւնը այցելեց Բորթուկալի Նախագահական Պալատը եւ պատուոյ տոմարին մէջ ստորագրեց:

Նոյն օրը, Պատրիարք Սրբազանը այցելեց նաեւ Լիզպոնի Թանկաբանը, որուն ղեռնալարիւ արամազրուած էր Գալուստ Կիւլպէնհիմնի Հա-

աջածոյին Արարական Արուեստի գործերուն: Տարօրինակ էր բարձր ճաշակով պատրաստուած ցուցավեղիերու ետին Հիացումով դիտել իսլամական արուեստի ներագոյն նմոշներ՝ ձեռագիրներու զարդարանքներէն մինչեւ աստղանշարները, գորգերէն մինչեւ գունագեղ լաբարները: արուեստ մը, զոր արարական թաղաքակրթութիւնը ֆաղկեցրեցած էր դարեր առաջ նոյն այդ երկրամասին վրայ, և որ Անտալուզեան իր ծննդավայրը կը վերադառնար Հայուն մը ձեռքով:

Այլապէս տարօրինակ և անակնկալ հաճոյք մը եղաւ ծանօթացումը Կիւլպէնեան արուեստի զանաւոր, որուն համար, Հիմնարկութիւնը դնած է իրական պալատ մը Լիզպոնի արուարձաններէն մէկուն մէջ: Նկարներու, գորգերու, մետաքսեղէններու, սպասներու, կահկարագիներու և արուեստի բոլոր ժամանակներու և մարդերու ընտրելագոյնին մի ամենէն հազուադէպին շտեմարանը գլխու պատյա տալու չափ հիացումով պրքեցուց այցելուները: Հիացում՝ մանաւանդ տեղեւորներէն անգլիացի անտեսանելի, բայց իր ճաշակին անվիճելի վստահութեամբ այնքան ներկայ՝ մեծ Հայրդըիին նկատմամբ, որուն փառքն է անտարակոյս իր թանգարանը:

Նոյն դիշեր հրաժեշտի ճաշկերոյթով մը փակուեցաւ Պարսկաբք Սրբ-Պազանի այցելութիւնը Գ. Կիւլպէնեան Հիմնարկութեան ճաշկերոյթը տըրւեցաւ, Բիթա հիւրանոցին մէջ, ի ներկայութեան Հիմնարկութեան Վարչութեան անդամներուն, իրենց Տիկիներուն և Հիմնարկութեան հետ կապուած խումբ մը անձնաւորութիւններու:

Նորին Ամենապատուութիւնը այս առթիւ յայտնեց իր Հիացումը մեծ Բարեբարին և անոր Գործին նկատմամբ, ի սրտէ իր բարեմաղթութիւններն ու օրհնութիւնները բաշխեց անոր գործը շարունակող և անունը կրող Հիմնարկութեան անհոգ արտանուէր ու խմատուն ղեկավարներուն:

Եւ Սրբ-Պազան օր, Երեքշաբթի, 23 Փետրուար, Նորին Ամենապատուութիւնը և իր շքանամբը Լիզպոնի օդակայանին մէջ հրաժեշտ տուին Գալուստ Կիւլպէնեան Հիմնարկութեան նախագահ Տէր. Աղերեսո Բերտիկառոյէն, Հայկական Բաժնի Տնօրէն և Վարչութեան անդամ Տիար Ռոպէր Կիւլպէնեանէն և իրենց ընկերացող Տիկիներէն, ինչպէս նաեւ Հայկական Բաժնի պաշտօնականներէն, լաւագոյն տրամադրութիւններով և զգացումներով:

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՕՏԱՐԱԿԱՆԸ

Նոյն օրը, արեւամուտէն տալ, Յովսէփ Արեմթացիին Պիղատոսին ներկայացաւ խնդրելու Օտարականին մարմինը: Վնասը իմ Ուսուցիչն էր, ըսաւ, կ'ուզեմ Իրեն ընկ վերջին յարգանքը, թաղելու համար զինքը ինծի համար պատրաստուած գերեզմանին մէջ:

— Երբ վերադառնայ Հարիւրագործը, ըսաւ Պիղատոս, և ներկայացնէ տեղեկագիրը խաչողներու մասին, այն ատեն կըրնաք առնել մարմինը:

— Տէր իմ, ըսաւ Արեմթացիին, ժամը կ'ընկնէ ի վեր արդէն մեռած է Ան:

— Մեռած, զարմացաւ փոխարքան, և այսքան կանոնի:

— Մեծ հոգիները շուտ կ'ազատին իրենց մարմնի պատեանէն, ըսաւ Արեմթացիին:

— Ըսէ՛ք թէ մեռնողը ձեր Ուսուցիչն էր, հարցուց Պիղատոսը, ի՞նչ էր Անոր վարդապետութիւնը:

— Անիկա սէր կը քարոզէր, կը հաստատար թէ սէրն է կեանքի մեծագոյն գաղտնիքը: Սիրել, յաճախ կ'ըսէր Ան իր կենդանութեանը, յաւիտենութիւնը գրաւել ու լեցնել է: Աստուածային այդ գղացումով Ան ժօտեհներ բոլոր մարդերուն: Ուրէնքները կըրնան մեղ բրտութեան տանիլ, իմաստութիւնը՝ անձնապատասխանութեան, արուեստները՝ յուսահատութեան, որովհետեւ իրեն ու երեւոյթները միշտ նոյնն են ըստ էութեան և բացարձակ ոչ մէկ ձեւի մէջ կրնան ամփոփուիլ, կ'ըսէր, բայց սէրը կը մնայ անայլայլ և անփոփոխ: Աստուած միայն կըրնայ վերջացնել ինչ որ սիրով կ'սկսի:

«Սիրոյ շնորհիւ Ան կրնար հպիլ բոլորներու սրտին, հասցնել իր ձայնը խուլներու ականջին և հողիին լոյսը կոյրերուն: Սիրոյ կապով իբրբու զօդել կ'ուզէր բոլոր ցեղերը

ն' իր անձին մէջ հաշտեցնել մեղքերը մարդոց: Մեռնողը հրաշալի անձնաւորութիւն մըն էր, իր ներկայութեանը մարդիկ երջանիկ էին, և որուն հետ որ խօսէր, որուն որ հպէր, անոնք կը մոռնային իրենց կարիքներն ու ցաւերը: Իր հրաշքները արդիւնք էին այդ մեծ գղացումին և թովչութեան:

«Իր հոգին մաքուր էր լերան լճին պէս, երկինքն ու մարդոց սէրը հոն կը հայեկիտային քաղցր ցոլարձակումներով: Անիկա խաղաղ էր ու բարի և կեանքի առջեւ կը կենար այնպէս՝ ինչպէս կեցաւ աշխարհ եկող առաջին մարդը: Իր մէջ մեր հոգիի և մարմնի մասերը քով քովի կուգային: Կատարեալ մեռով՝ այդ ներքին օրէնքով էր որ Ան կ'իրաւորէր իր հրաշքները»:

Այս խօսքերուն վրայ ներս մտաւ Հարիւրագործը, տգիտն և աշխարհային: Պիղատոսը ուշադրութեամբ զննութեամբ նայեցաւ. «Ո՛ր է, սուրդ, հարցուց, և ինչո՞ւ այսքան ընկճուած կ'երեւիս»:

— Անիկի կանուկ կ'ուզէի գալ, տէր իմ, ըսաւ Հարիւրագործը, ասկայն երկրաշարժը և անոր յաջորդող խաւարը որ վարդապետի մահէն վերջ ծածկեց բլուրը, արդեւք հանդիսացան:

— Ստո՛յգ է թէ մեռաւ «Հրէից Թագաւորը», հարցուց Պիղատոս:

— Մեռաւ, պատասխանեց Հարիւրագործը յուզումնաւար, առանց մեր օժանդակութեանը պէտք ունենալու:

— Լաւ, ըսաւ փոխարքան, թող յանձնուի մարմինը այս մարդուն, ցոյց տալով Արեմթացիին: Հսկեցէ՛ք միայն որ թաղուելէ վերջ, գերեզմանը փակուի քարով և կնքուի, և քանի մը օրուան համար հսկողներ դրուին հոն, որովհետեւ մեռնողը կը յաւանքէր ըսելու թէ իր մահէն երեք օրեր վերջ յարու-

թիւն պիտի առնէր: Սակայն դուն շատ տկար կ'երեւես, ի՞նչ է պատահեք զեզի, հարցոյց Պրիւստոսը զինուորականին:

Հարիւրապետը ձեռքը ճակատին տարաւ, ամփոփելու համար իր ցրուած մտածումները, յետոյ թաւ:

— Ինչ որ տեղի ունեցաւ կարելի չէ մարդկային լեզուով պատմել: Զինքը խաչեցինք երկու աւազակներու միջեւ, որոնք մինչեւ վերջ Իրեն կը նայէին, մին խէթ միւսը աւելի բարեացակամ, երկուքն ալ Իրմէ կ'սպասէին կարծես իրենց ազատութիւնը: Ամբողջ խաչելութեան ընթացքին Վարդապետը երկնքին հետ կը խօսէր, Իր մտածումները ուղղուած էին մէկու մը՝ զոր Հայր կը կոչէր: Շուրջի ազմուկը, հայհուռները, կարկառուած բուռնցքները, ակնակապիճներէն դուրս ինկած աչքերը, լայնափեռեկ բացուած բերանները, որոնք շարունակ անէծքներ կ'ը տեղային, արդեւ չէին Իր մենտիօնութեանը: Ժամ մը վերջ մեռած էր արդէն:

«Տարիներով զինուոր եղած եմ և մասնակցած Գաղտը և Սպանիոյ պատերազմներուն և կռուած բարբարոսներու դէմ, քանիցս մահը շատ մօտ եղած է ինծի, սակայն ըսաւ չեմ ունեցած այն ներքին անդունանքը, զոր ունեցայ ամէն անգամ երբ խաչուողին կը նայէի: Մէկը որ խաչի վրայ դիտէր կարեկցել Իր թշնամիներուն և ներքի առնոց, որ արդար եղաւ աւելի քան արդարութիւնը, հիացում և երկիրդ կը պարտադրէ ամենուն»:

«Մահէն քանի մը վայրկեան առաջ Ան վերջին անգամ երկնքին նայեցաւ, ապա առեւելի աղաղակ մը արձակեց: Իր ձայնը կայծակի նման երկու մասերու ջափնեց երկինքը, մարեց արեւուն ջահը, կրակի շերտ մը ինկաւ հողին և ցնցեց երկիրը, մեր ոտքերուն տակ հողը կը դողար ու կը բացուէր, անօթի գազանի մը երախին պէս: Յետոյ ահաւոր լուսթիւն մը տիրեց, աւելի լուռ՝ քան լուսթիւնը ինքնին: Պահ մը կարծես կեցաւ ժամանակը իր աներեւոյթ շարժումին մէջ, և աշխարհը թուեցաւ այնքան փոքր, որ կարելի էր զայն բռնել և անդունդը նետել: Երկնքի կապտաւ վրանի մը պէս կը դողար, աստղերը կը շարժէին, իսկ մօտիկ

առանքը հեծկտալէն կը թօթուէին իրենց գրիները: Պաւարին մէջ կը լսուէին լացի ձայն՝ նո, խաչին ջով կեցողներէն մին բարձրա՝ ձայն կը բողբոջէր թէ արդար մըն էր որ խաչեցին. յետոյ լմացալ թէ Վարդապետին սրբած բորոտներէն մին էր խօսողը»:

«Պիւստոսի երկնակամարին վրայ անընթեռնելի դիրքեր տեսնուեցան, արեան դոյնով: Ոչինչ կարելի էր նշմարել. բոլորս ալ սահմակիւր էինք և քարացեւ մեր տեղերը: Միայն համատարած մութին մէջ փողոսներու հայ ջահի մը պէս կը շողար խաչակալին մարմինը: Իրապէս արդար էր Ան»:

Պրիւստոս պահ մը մնաց լուռ և մօտակոտ, յետոյ ըսաւ Հարիւրապետին. «Գնա՛ և պառկէ՛, անքուն կ'երեւես»: Ապա լանձնեց իր մաստանին Արեմաթային և ներս դնաց:

Յովսէփ Հրաման առնելէն յետոյ գնաց անհրաժեշտ պատանքը և ուղղուեցաւ դէպի խաչելութեան վայրը: Ճամբան հանդիպեցաւ Նիկողոյմոսին, որ մեծ քանակութեամբ զմուռ և հայուէ իր ծառային շալակը տուած Գողգոթայ կ'երթար: Անոնք իրարու նայեցան ամօթով ու բեկումով և անխօս յառաջացան ջով ջովի: Ճամբան իրենց եկած միանալու Օտարականի աշակերտներէն ու մանք, ինչպէս նաեւ դաղտնի հետեւորդները և անձանօթ Հիպոցոնիքը: Քսանհինդերորդ ժամու այս բարեկամները, որոնք չէին ուզած փտանգել իրենց անձը, այժմ դուրս թափած իրենց թաքստոցներէն, մեծ զոհին վրայ ցօղելու կ'երթային իրենց պաղպաղուն արցունքները:

Երբ Գողգոթայ հասան, զինուորները վար առեր էին արդէն երկու աւազակներու մարմինները, նետելու համար զանոնք դատապարտեալներու յատուկ հասարակաց փոսին մէջ: խաչին ջովն էին Օտարականին մայրը, Մաղդաղիէն և սիրելի աշակերտ Յովհաննէսը: Մայրը դրած իր ճակատը խաչափայտին՝ կու լար: Մաղդաղիէն սեւեռաբեր կը նայէր Վարդապետին, առանց հաւատալ կարենալու իր տեսածին: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ իր հոգին այլեւ իրը չէր, թէ ինք փոխադրուած էր ուրիշ աշխարհ մը առանց ցաւի, ուր լիճեր կային և զեռեց, որոնց եղբրձներուն վրայ կ'անէին կարմիր ու սևիկզոյն ծաղիկներ, նման Օտա-

բականի դերքերուն: Յանկարծ արեան կաթիլ մը ինկաւ Մագդաղինէի գէձքին՝ ու ցնցեց բովանդակ իր էութիւնը: Արիւնի այդ ցողը ծաւալեցաւ իր մարմնի մութ բաւիղնեւրէն, ընելու համար գինքը նոր արարած մը, ճերմակ շուշան մը, խաշի ոտքին բուսած: Յովհաննէս կախած էր դուռը կուրծքին, առանց նայիլ համարձակելու կապոյտին մէջ յաղկատարած Թագաւորին, որմէ փառքի աթոռներ էին խնդրեք ինքն ու իր եղբայրը, տակաւին քանի մը օրեր առաջ:

Վար առին մարմինը խաշն, և հանգչեցուցին զկյն իր ցաւատանը մօրը կուրծքին, որուն հոգիին մէջ շատ կանուխէն խրած էր սիրոյ և վշտի սլաքը: Ան այժմ իր բազուկներուն վրայ կը կրէր գաւկին դիակը, բայց հոգիին խորը՝ կայծկտուն երազը ապապոյ մեծ խոստումին, որուն արշալոյսը զբաւականէր էր եղած իր դուստրու թանկին: Մագդաղինէն և Սողոմէն զոգողոյցող մատներով հանեցին և մէկ կողմ նետեցին փուշ պսակը, զոր զինուորները դեռեցնէր էին Օտարականի զլիւն, ծածկեցին իրենց ճողդրով մեռնողին մերկութիւնը, յետոյ բոլորը միասին փոխադրեցին զկյն Արեւմտեացիին պարտադր, որ կը պտուղէր բլրան ոտքին: Օրը իր աւարտին կը մօտենար: Անպարանջով հորէն ջուր քաշեցին, լուացին Վարդապետին մարմինը, օծեցին զկյն Նիկողիմոսի քերած անուշահոտութիւններով և պատեցին կտաններով: Յետոյ կարգով համբուրեցին զկյն իր ճակատէն և դրին ժայռին մէջ փորուած դերեզմանը: Լաւահառչ արտասանեցին մահուան սաղմոսը, ապա խոշոր քաղով մը փակեցին գերեզմանին մուտքը, կրնեցին Պիղատոսի մատանիով, համաձայն տրուած պատուէրին, և հեռացան տխուր և վրիկուր: Հեռուէն, Տաճարի աշտարակներու բարձունքին, կը լսուէր արդէն մեծ շարժում յայտարարող փողերու ծայրը: Յիւները սակայն երկար ատեն չէին կրնար դատուիլ այն քարէն՝ որ կը բաժնէր զիրենք իրենց սիրելիէն, զոր պաշտեր էին շատ աւելի քան իրենց գեղեցկութիւնը:

Ապրիլի գեղեցիկ առտու մըն էր, նշենիները նորէն ճերմակներ էին հագեր բոլոր

պարտէզներուն մէջ: Սարոնի և Սամարիոյ գաշտերը լեցուեր էին դարնանածաղկեղբորով: Օդը ամէնուրեք զմուռս և հալուէ կը բուրէր: Ստեղծագործութեան առաջին օրերը վերագրածէր էին կարծես երկրի վրայ: Գարեկին լեռան ոտքին՝ Սամարացի կինը նորէն կը լեցնէր իր սափորը Յակոբի ջրհորէն, երկար նայելով Գալիլիոյ ճամբուն, մտածելով այն կապուտաշուի Վարդապետին մասին՝ որ օր մը իրեն կենդանի ջուր խոստացաւ:

Լուսարացին, Մարիամ Մագդաղենացին, Ղազարոսին քոյրը և Սողոմէն, անուշահոտ խունկեր և իւզեր պատրաստած, Արեւմտեացիին պարտէզը դացին, խնկելու Օտարականին մարմինը: Հեռաւոր լեռներուն վրայ արեւը կը բացուէր քաղցր յոյսի մը նման: Մեծ պատարագին վերջ, հակառակ անմիաթար գիշերին, անոնց հոգիները կը տեսնէին լանճը՝ որոնք դժուար կրնային բացատրուիլ:

Կը յառաջանային անխօս, անոնց մտքի կարմիր ոստայնին վրայ վերստին կ'ուռուողորուն խաչուողին պատկերը և պահը արիւնոտ տրամային, իսկ հոգիներու վրայ դժնդակ բեռը նոր բացուող օրուան:

Գիտէին թէ գերեզմանին մուտքը նախորդ իրիկունէն գոցուած էր խոշոր քարով մը ու կնքուած, թէ իրենց ուժերը պիտի չբաւէին զայն մէկ կողմ գլորելու, սակայն անրացատրելի մատահոթեամբ կ'երթային, բացած իրենց հոգիի դուռին չբացատրուող ակնկալութիւններու:

Երբ պարտէզ հասան, կենդանի խաղաղութիւն մը կը ծփար մթնոլորտին մէջ, իսկ ծառերը հաղորդութեան բաժակներու պէս վեր էին բռնէր իրենց ճերմակ ու կարմիր ծաղիկները: Հեռուէն զարմանքով ու վախով նշմարեցին որ մէկքի գլորուեր էր գերեզմանաբարը, իսկ այլիկ բերանը մութ յօրանջով մը կը բացուէր յոյսին: Անոնք իրարու նայեցան անխօս: Մագդաղինէն, որ ամենէն փութկոտը կը թուէր ըլլալ, մօտեցաւ բացուած գերեզմանին ու ներս նայեցաւ: Իրեն հետեւեցան միւսները: Նոր անակնկալ մը ուժգնօրէն ցնցեց իրենց հոգիները, որովհետեւ գերեզմանէն ներս տեսան ճերմակ զգեստներ հագած երիտասարդ մը, որ իրենց

կ'սպասէր կարծես: Ան Քաղցր Ժպիտով մը ըսաւ անոնց. «Մի՛ վախնա՛ք, ձեր փնտածը հոս չէ՛, յարուժիւն առաւ, համաձայն ձեզի՛ն և աշխարհին ըրած իր խոստումին: Գացէ՛ք և ըսէ՛ք իր աշակերտներուն և բոլորին, թէ մօտ է օրը՝ երբ անոնք վերստին պիտի տեսնեն ղինջը, իր մարդկային ու աստուածային բովանդակ փառքին մէջ»:

Կիները անօրինակ զգացումներէ դողաւար, կեցեր էին քարացած: Յետոյ դերսուզոյն ճիգով մը ազատուած այս դէմքնեքն, դէպի քաղաք վազել սկսան, հագիւ զսպած ճիւղ՝ որ կարծես թափանցիկ դարձած իրենց մարմիններէն դուրս պոռթկալ կը փորձէր:

Պարտէզի մուտքին՝ ետ դարձաւ յանկարծ Մազդաղինէն. իր հոգին չէր կրնար բռնուիլ տոյն տեղէն՝ ուրկէ անյայտացած էլ իր սիրելին: Ո՞վ էր պատուեր հոգին վաւարողը: Եւ քանզի մոռցը մահուան, կը մտածէր ան: Տխուր էր ու խորտակուած նման բոլոր անոնց՝ որոնք իրենց մեծ կորուստը կը փնտռեն, աղանձի պէս արձակած իրենց հոգին մեկնողի ետեւէն:

Երբ այս զգացումներէն այլուրացած կը կենար, յանկարծ լսեց ոտնաձայնը մէկու մը որ կը մօտենար. դարձաւ և իր դիմացը տեսաւ լուսեղէն կերպարանք մը որ քաղցրօրէն կ'սպասէր, ինչպէս պիտի ժպտէին երկինքէն ինկող երազները՝ եթէ մարմին առնէին: Անոնք իրարու կը նայէին տարբեր աշխարհներու անընդհան կարծես: Մազդաղինէն պահ մը կարծեց թէ դերեզմանէն ներս տեսած երիտասարդն էր իր դէմ կեցողը: Սա կայն իր հոգին տակաւ կ'արթնար իր շուրջը հոծացող խորհուրդէն, որովհետեւ իր դէմ կեցողին ձեռքերուն և ոտքերուն վրայ նըշմարեւ էր բարախուն վէրքերը դամբերուն:

— Ի՞նչու:

Աղաղակեց Մազդաղինէն ինքզինքէն ելած, կարօտի և վշտի անհուն շեշտով մը և ինկաւ ծունկի, առանց բաժնելու իր նախաձեռն Օտարականէն: Որքա՞ն նման էր Ան հիմա աստուածային այն անուրջին՝ որուն ցոլքը առկախ կը մնար իր մէջ այն օրէն ի վեր՝ երբ առաջին անգամ Հանդիպել էր իրեն: Անդիտակից բայց բուռն շարժումով երկարաց իր բազուկները Անոր՝ զոր ճանչցեր էր իր վէրքերէն:

Սակայն լուսեղէն այդ ձեւէն, շուշան մը ինչպէս երկարեցաւ Օտարականին թեւը. «Մի՛ մօտենար, Մազդաղինէ՛, ըսաւ, դեր, լորտանէն դեռ նոր բուռած ծաղիկին և մահուան յոգնած յաղթականին չեն հպիր»: Օտարականին բառերը լուսեղէն մուրջներու պէս կը ծեծէին իր հոգին. որքան պիտի ուզէր, որ իր բազուկները կ'արհեստային հասնի երկինքներու չափ հեռաւոր այդ պատկերին, անէանալու համար Անոր ճշմարտութենէն և գոյութենէն, Անոր յարուցեալ կենդանութենէն:

Երբ ինկաւ կախարդանքը Մազդաղինէի ուղեքէն ու հոգիէն, տեսաւ լոյսերու մէջ փաթթուած Օտարականը որ կը հեռանար: Մարիամ նայեցաւ Անոր ետեւէն անյադ կատարով, մինչ իր շրթները կը մրմնջէին. «Ի՞նչ քաղցր է մեռնիլ վերստին ապրելու համար»: Նշենիներու խոր մրմունջը կ'անցնէր լուսթեան մէջէն, խնկազոյն ու քաղցր. Մազդաղինէն կը կարծէր թէ իրմէ կը դաշնակուէր այդ ձայնը, տենջանքի լուս երգի մը պէս, մահուան դէշերին և յարութեան ու սիրոյ փառքին ընդմէջէն: Յետոյ ոտքի ելաւ և սկսաւ վազել դէպի քաղաք, իր ընկերներուն մօտ:

(Շարունակելի՛ 16)

Ե.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՐԵԱՆ ՓՐԿԱԳԻՆԸ

... Եւ հեզեր գարիւնդ ի փրկութիւն տիեզերաց ...

ՇԱՐԱԿԱՆ

Այս բառերով կը փառադրէ Սրբազան Շարականազկիրը խորհուրդը Սաշին որ, տիեզերքի՝ այսինքն՝ բովանդակ մարդկութեան բարոյական և հոգեկան կեանքի փրկութեան զօրեղ ապաւէնը եղած է դարերու երկայնքին անարդարութեան, առաւանդներու, շարժարաններու և դժբախտներու դիմաց բոլոր այն հաւատաւոր հոգիներուն որոնք հաւատացած են ու կը հաւատան դեռ այդ Սուրբ Արեան հեղումին՝ արժէք և իմաստ տալու փրկագործութեան խորհուրդին ասդիի մահուան և անդիի յափտենական կեանքի իրականութեան: Արիւնիով դնուած է քրիստոնեայ մարդկութեան կեանքը և արիւնով փրկուած է ան մեղքի կապանքներէն: Արիւնը կեանքն իսկ է և առանց արեան կեանքը դատարկութիւն է լոկ, կեանք ունենալու և առաւել կեանք ունենալու ճամբարութիւնը արեան այդ հեղումով պայմանաւոր է անխուսափելիօրէն: Եւ ի՞նչ արիւն է կեանքին կենսաւելիք, ուրեմն, զրիստոնեայ ժողովուրդները սեւեռաբիր պարտին կրել իրենց հոգիին խորը Սաշին վրայ հեղուած սուրբ արեան՝ մեղքն ու մահը Սաշափայտին վրայ բեւեռած Աստուածորդայն ձեռքերուն նորոգելու և արժեւորելու համար արժէքն ու իմաստը իրաւ կեանքին ու յաւիտենականութեան:

Մեր Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, Սաշի սոսնքը ոչ միայն կը յաղթեցան Սաշեցեալին քաջութիւնը և փառքը, այլեւ անմկնկնիկ կերպով կը պատկերացնեն կարծես մեր ժողովուրդին ճակատագրին խաչը, և Ան այնքան

փառայեղ հանդիսաւորութեամբ կը կատարէ Սաշի սոսնակատարութիւնը և հայ Շարականազիր Հայրապետները այնքան զեղահիւս, այնքան սրտայոյզ և այնքան հոգեզրաւ քանաստեղծական ապրումներով յորինած են զանոնք որ ոչ միայն հաւատաւոր հոգիներ այլեւ անհաւատ կարծուած մարդիկ, երբ կ'եղանակաւորուին ու կ'երգուին կը տալաւորուին մեծապէս անոնցմէ, եկեղեցւոյ մէջ:

Մեր Տիրոջ Սաշին արեան հեղումը ոչ միայն փրկագիրը եղած է մեր ժողովուրդին այլեւ մեր եռամեծ նախնիքները այնքան հանգիստութիւն տեսած են Սաշին խորհուրդին և քրիստոնէական կեանքին մէջ, և զայն ԶԵՅՈՒՆ ու ապաւէն, զօրութիւն և քաջութիւն տեսած են Սաշի խորհուրդին մէջ, և տառապաղին կեանքը, աւերն ու արիւնը, կարծես թէ իրենց քրիստոնէական զաղափարին հետ շաղախուած, սերտ սիրով, անվկանդ հաւատքով և քաջութեամբ դիմակալած են չարի բոլոր մեքենայութիւնները և համբերութեամբ տարած տառապանքի սաստկութիւնները, ու այդ ամուր և անմեռ հաւատքը նախնեաց դարձած է այն անմկնկնի քաջութիւնը հաւատքին որ մեր ժողովուրդը՝ իր ճակատագրի դժխեմ, արիւնի ու աւերի, ջարդերու ու զաղթերու ու մահաւանդ իր արիւնոտ մարտիրոսագրութեան կամանաւոր ճամբաներու վրայ միշտ տեսած է հրաշալի երեւումը Ս. Սաշին որ իբրեւ ուրեւ հրեղէն առաջնորդած է զայն, արհաւիրքի ու զերուութեան իր անպատմելի ճակատագրի ուղիներուն վրայ:

Ու այսօր, Զատիկի Հինգերորդ Կերակին որ նուիրուած է Սաշի երեւման հրաշալի դէպքին, ծաղուժ առած Երուսաղէմի Եկեղեցիէն, Զորբորդ դարու առաջին քառորդ

ԾԱՆՈԹ.— Քառորդ խոսուած 23 Մայիս 1965, Երեւանի Ս. Սաշի տօնին առիթով և ճայնասփռուած Ամմանի և Երուսաղէմի Հայկական Ռատիօկայանէն:

դին, որուն ականատես եղած է Ս. Կիրեղ Հայրապետը և Երուսաղէմի բովանդակ ժողովուրդը, այդ Սաշանման լուսնային երեւոյթը որ Գողգոթայի վրայ կը պարզուի ժամերով ու պատմական աղջ դըրազը մասնաւոր նշանակով մը կը պատմադրէ՝ Կոստանդ. Բ. Քաղաւորին զայն հաւատքի ու քրիստոնէական ճշմարտութեան մէջ ամբալնելու համար։ Ու այդ թուղթը թարգմանուած է և կը կարգադրուի Անդաստանի աստեղ։

Ս. Սաշի այս հրաշալի երեւումը առիթ է անշուշտ, որ, մենք ալ անդրադառնանք այն բողոքաթիւ Սաշի հրեղէն սիններու երեւումներուն որոնք մեր ժողովուրդի ճակատագրի ճամբաներու վրայ առաջնորդ աստղը եղան մեր տառապանքի ու չարչարանքի օրերուն։ Չարչարանքներու ու դելարանքներու և խոր վիրապնդու սարսափին մուայը յաճախ մթաղանձ է մեր ժողովուրդին հոգեկան փառքերը, բայց, միջին դնառններէն, հրաշափառապէս աղատուած են և մեր հաւատքին հայրը, Վլուսատուն հոգեւոյ մերոց, Ս. Գրիգոր անմահութեան և Սաշի խորհուրդին սեւեռաբիր և սպառազինուած Աստուածորդւոյն արեան Ս. Հեղուժով, կ'ելլէ վիրապնէ ու Արքան ու Արքայադունդները, բանակն ու հայ ժողովուրդը ամբողջ կը դարձնէ քրիստոնէական հաւատքին ու լոյսին, պետականօրէն Արեւելի մէջ կազմելով առաջին քրիստոնէայ թագաւորութիւնը և ազգը։ Այնուհետեւ, Ս. Սաշակ և Ս. Մեսրոպ, եռամեծ մեր նախնիքը, անդուէ և անդադրուով ճիշդերով ամբողջ Աստուածաշունչը, զիրի գիւտէն վերջ, կը թարգմանեն ղսկեղէնիկ մեր լեզուին որպէսզի հայ ժողովուրդը հաղորդուի Աստուածային ճշմարտութեան և կեանքի Աստուածային պատգամներուն իր Մեծաառնչ լեզուին տոնմիկ բարբառով։

Մեծահաւատ և երախտաշատ մեր համաճարեղ հայրապետներն ու վարդապետները, Ս. Սաշը ունէին իբրեւ պարծանքի, պատուի ու փառքի նշան և անով խաշուած էին աշխարհին և աշխարհին համար, Պօղոս մեծ առաքեալին նման։ Ու Սաշի պարծանքն ու պաշտելութեան այդ ոգին չէ որ այսօր, Յիսուս տարինը վերջ, ցեղասպանութեան անմարդկային Ծրագիրէն վերջ, տակաւին

դոյութիւն ունի մեր մայրենի հողը և ուր մեր ժողովուրդի հանճարեղ ու համաշխարհային համբաւին տիրացած մեր աշխրական ու ստեղծագործ ժողովուրդի փոփոխութիւնը փառքով ու պատուով կը փայլի և կը վերաշինեն մեր հայրենի տունը՝ արուեստի ու գեղարուեստի, ճարտարապետութեան և ճարտարարուեստի հրաշալիքներով։ Ու միթէ նոյն ճիշդն ու ջանքը և իմաստութիւնը չէ հայ ժողովուրդին՝ որ արեան ճապաղէքներով ոտոգուած արեւելիքի անապատներուն մէջ, իբրեւ հայ սփիւռք, կը կերտէ իր ապագան՝ պահելով իր մեծաառնչ լեզուն, ազգային զոյլութիւնը և փրկութեան լատար եղող Հայաստանայ Ս. Եկեղեցին, պայծառ ու անաղտ, ու ի հեծուկս, իր թշնամիին ցեղասպանութեան ոճրային մեքենայութեան, կ'արժանանայ այսօրուան ժարդաւոր ու հիւրընկալ ժողովուրդներու զնահատանքին և հաւատարմական զգացումներուն իր մեծաներէցութեան, աշխատասիրութեան ու իմաստութեան համար, իր ապագան կերտելու և հիւրընկալ ժողովուրդներու բարեբն ստատարած ըլլալու նիւթական ու բարոյական օժանդակութեամբ։

Շատ քիչ մեծ ազգեր և պետութիւններ հետախաղաղ դադրած են այսօր, գոյութիւն ունենալ աշխարհի վրայ, կայ սահանք ցեղ մը քիչ թիւեւ, բարձրագոյն արդարութեան դատաւճիռով, ռազմական իր դիրքին և մեծ ազգերու իրերամարտ դիմադրողութեան մեքենայութեան աննպաստ դատաւորութեամբ օր մը, դադրի ու տարողին իշ ընդադրային վայրագութեան, մեղկութեան և անատակութեան ապարժանիքներու հետեւանքով, և սակայն, պիտի ապրի ու կոյատեւէ յաւիժօրէն հայ ժողովուրդը լուսաւոր և մաշլ երկինքներու ներքեւ իսկ տառապանքի ու չարչարանքներու, մարտիրոսագործութեան և հալածանքներու ի հեծուկս, քանի որ ունի անմեռ ու անմահ հաւատք իր պապերուն և Սաշի խորհուրդին՝ հեղուած տիեզերքի թարգմանութեան և իր փրկութեան համար։

ՀԱՅՐԻԿ ԱՐՔԵՊՍ.

Ա Յ Ն Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

Այն առաւօտ,
 Երկինքն ամբողջ արտասուացող
 Աչք էր անհուն:
 Արեւ, լուսին,
 Աչքերը գոյգ մեր աշխարհին,
 Նածկեր էին դէմքերն իրենց
 Տեսարանին մէջ արիւնոտ:

Խաչին վըրայ բեւեռապինդ,
 Կը վարսուէր մարմինն Անոր,
 Հիւսուած կարծես
 Երկինքներու կտաւներէն:
 Հողն ու ֆարեր ունէին վիշտ,
 Իսկ վարդերու բաժակներէն
 Կ'իջնէր արիւն:

Ալ չէր հընչեր սիրտերու խոր
 Զանգն իր ճայնին,
 Մեռելները յարուցանող:
 Քարեր լեցուած ուժէ մ'անհուն,
 Բառեր էին,
 Մըտածումին իր անբարբառ:

Ու ճամբաներն հեռու, մօտիկ,
 Կ'արթննային
 Իր ֆայլերու յիշատակով:
 Լեռներն երազ,
 Կապոյտին մէջ կապոյտ ալիք,
 Հաւատքն ինչպէս ամրախարհսիս,
 Կը նայէին հորիզոնին
 Իրմով բացուող:

Յուն ու տատասկ,
 Այն առաւօտ,
 Կը հիւսէին քաղն անսովոր
 Արֆային նոր,
 Նառերն ամէն խաչերու պէս
 Կը կրէին մարմինն իր խոնջ,
 Քաղցր պտուղ հոգիներու:

Մութ ամպերէն Գողգոթայի
 Կ'այգալուսուէր
 Ապագայի յոյսը պայծառ,
 Յորդանանը իր վազքին մէջ
 Պահ մը կեցած, -
 Մեռեալ Ծովու շրթունքներով
 Բոցակայլակ,
 Կ'երգէր անհուն երգն Յարութեան:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵՊՍ. ԴՈՓԵԱՆ

(1225? – 1290?)

Յովհաննէս Եպս. Դոփեան մին է Հաղբատի Վանքին երեւելի առաջնորդներէն։ Ան ունեցած է երկարատեւ պաշտօնավարութիւն՝ (1261–1288) և իր օրով վանքը ապրած է բարգաւաճ շրջան մը։ Իր նախորդին՝ Համազասպ Եպիսկոպոսի նման ինքն ալ եղած է շինարար առաջնորդ մը։ Կառուցած է Հաղբատի Գրատունը՝ հանդերձ սրահով և դաւիթով։ Կանգնել տուած է Ամենափրկիչ Խաչարձանը որ շատ ուշագրաւ դործ մըն է արուեստի տեսակէտէն։ Իր թեւադրութեամբ Վարդան Արեւելցին զբաժն է Սաղմոսաց Մեկնութիւնը (1265) և Յովհաննէս Պրուլ շարադրած է Վճառագոյն Երկնային Շարժման աշխատութիւնը (1284)։ Անշուշտ չափով մը իր շնորհիւ է որ այդ շրջանին Հաղբատի Վանքը հարստացած է շատ մը նուիրատուութիւններով՝ Ս. Նշանին միարանակցող բարեպաշտներու կողմէ ընծայուած։

Յովհաննէս Եպիսկոպոս որդին էր Դոփեան Գրիգոր իշխանին։ Ձինքը առաջին անգամ կը տեսնենք 1244-ին, յիշուած իր եղբոր Հասանի հետ։ Իր անունը քանդակուած է բազմաթիւ արձանագրութիւններու մէջ 1261–1288 թուականներուն։ Ստորեւ կը ներկայացնենք այդ արձանագրութիւնները դասաւորուած ժամանակագրական կարգով ըստ կարելւոյն, և տեղտեղ մանր սրբագրութիւններով։ Այս արձանագրութիւնները կարելի էր չափով մը կը պատկերացնեն մեր առջև Դոփեան Յովհաննէս Եպիսկոպոսի արդիւնաւոր պաշտօնավարութիւնը։

1.— 1244.— Արք.— ընթեռնոյց և աւախիք... յիշեցէք առաջի գեներալ Գրիտոսի, զիս՝ Գրիգոր և զամուսին իմ ԳՄ[մէ?]ան և զհարազատ որդիքս իմ զՀա-

սան և... զՅոհաննէս... Գործեցաւ ի Թուականութեան Հայոց ՈՂԳ.— Յովսէփեան, Երևանական Զեռագրաց, 1951, էջ 960։

2.— 1261.— Ի թվին ԶԺ, կամաւն Աստուծոյ ես նուստ ծառայ Գրիտոսի, Սարկաւազ վաճառական, որդի Վրթանիսի Գառնեցոյ, աղաւինեցա ի ս. Նշանն Հաղբատայ և կազմեցի Խաչ մի արծաթի ոսկեղաւծ և Բ նափորտ նասիճ, և առլաւ վառ վասն փրկութեան Հոգոյ իմո, և էտու ի ս. ուխտս։ Եւ Եպիսկոպոս տէր Յովանէս, հանդերձ վարդապետաւքս և միաբանաւքս ընկալան և սահմանեցին ինձ յամենայն ամի Ժ պատարագ յետ ծակամտին Բ կիւրակէին։ Որչափ ես կենդանի եմ իմ ծնողացն առնեն՝ Բ Վրթանիսի, Բ Աթանասի, Բ Եղեկիէլի, Բ Տիգրինաւարն, և յետ իմ ելից՝ ինձ առնեն։ Կատարիչն աւրհնին յԱստուծոյ և խափանիչն դատին ի Տեառնէ.— Դաֆաղարեան, Հաղբատ, 1963, 166(35)։

3.— 1262.— ԶԺԱ թվին, յառաջնորդութեան տեառն Յովանէսի... Գարբանեցո որդովք իմովք եկի ի ս. ուխտս Հաղբատա և ըստ կարողութեան իմո միաբանեցա ս. Նշանին և ետու լ. եզ... և տէր Յովանէս և միաբանքս Հաստատեցին մեզ պատարագ զսուրբ Գրիգորի տաւանն ամէն զեկեղեցիքս։ Կատարիչն աւրհնին յաստուծոյ.— Նոյն, էջ 212(93)։

4.— Անուամբ բարերարին Աստուծոյ... հարսն Գարբանեցոյ(*) և որդիք իւր Վաչէ

(*) Նկատելով որ «Գարբանեցոյ» անունը տեղում զծնարարութեամբ է կարգադրուած, և Վաչի և Միւլաւսանի հօրը անունը Գարբանէլ կը կարգադրուի Բ. 25 արձանագրութեամ մէջ, մեզի այնպէս կը

և Միջլառան միաբանեցան Հաղբաստ և նուիրեցին ընծայա Ե. Նշանիս: Եւ մեք՝ տէր Յովանէս կամակցութեամբ եղբարցս սահմանեցաք նոցա զսուրբ Գրիգորին ուրաթն աւրն պատարագ զամէն եկեղեցիքս: Կատարիչն աւրհնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 212(94):

5.— 1267.— Կամաւն Աստուծոյ ես Վարդան Տփիսեցի և ամուսին իմ Մինա մեծ յուսով միաբանեցաք եկեղեցոյս և տվաք ընծայ Ե. Նշանիս ըստ մերում կարի, և տէր Յովանէս կամակցութեամբ եղբարցս սահմանեցին մեզ պատարագ ի տաւնի Պետրոսի և Արիսողոմա զամանեկ եկեղեցիքս: Մեր կենդանութեամբ՝ մեր ծնողացն առնեն և յետ մեր ելլոց՝ մեզ, Կատարողն աւրհնին ի Տեառնէ, ամէն. ի Թվին 202.— Նոյն, էջ 62(30):

6.— Յուսովն Աստուծոյ միաբանեցաւ Գեորգ Ե. Նշանիս. մեք տէր Յովանէս և միաբանքս սահմանեցաք Ե. Սարգսին Բարեկենդանի զարաթն աւուրն զպատարագ Գեորգայ առնեն և իւր Հաւրն Սարգսին և մաւրն Թուրքանդին: Կատարիչն աւրհնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 165(33):

7.— Աղղմամբն Աստուծոյ կոչեցաւ Լուսինդէն ի միաբանութիւն եկեղեցոյս Հաղբաստ. և մեք տէր Յովանէս լրմամբ եղբարցս տուաք նմա Դ պատարագ ի տաւնի Իգնատիոսի Հայրապետին, և Բ Գրապետին: Կատարիչն աւրհնին յԱստուծոյ՝ ամէն.— Նոյն, էջ 165(34):

8.— 1267.— ի Թվին 202. Ծնորհիւն Աստուծոյ, Միսիթար քահանա, որդի Աւշինին, սնուցած տէր Յովանէսի, ես արդիւնս ի շինութեանս սրահայարկի դռան կաթողիկէս: Եւ մեք, տէր Յովանէս, կամակցութեամբ եղբարցս, սահմանեցաք Բ պատարագ Բախտաւորին ի տաւնին Պարսամէի: Կատարիչն աւրհնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 202(70):

9.— 1273-ից առաջ, Թեբեւս 1267-ին—

Ծնորհաւ Ս. Երբորդութեան և ողորմութեամբ Ս. Նշանիս, ես, տէր Յովանէս, նուստ ծառա ծառայեց Աստուծոյ, շինեցի զգաւթն և զգրատունս և զարահն նորին, ամի զպաղատոս զյիճն և ետու կազմել մեծածախ պահարան Ուրդաձորո Ս. Նշանին. զնեցի զգեղն Բաւլա և ընծանցի Ս. Նշանիս, վասն արեւշատութեան պարոն Սաղունին և զաւակաց իւրոց, և յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց և եղբարց, և Սարգիս վարդապետին, և ամենայն արդիւնաւորաց: Եւ սահմանեցի ծաղարարարին երկցարարացն Բ սպիտակ տա ցերէցն: Եւ միաբանքս ետուն մեզ Ջառկի ձրազալոյցն մեզ պատարագել՝ Դաւթի, և զկնի ելլոց մերոց՝ մեզ և Դաւթի.— Նոյն, էջ 213(96):

10.— 1273.— Ծնորհաւ Ս. Երբորդութեան և ողորմութեամբ Ս. Նշանիս, ես, տէր Յովանէս, նուստ ծառայ ծառայեց Աստուծոյ, շինեցի զգաւթն, զգրատունս և զարահն նորին, ամի զպաղատոս զյիճն, և ետու կազմել զմեծածախ պահարանն Ուրդաձորո Ս. Նշանին, զնեցի զգեղն Բաւլա և ընծանցի Ս. Նշանիս, կանգնեցի զխալս վասն արեւշատութեան աթարակ ամիրապատարար պարոն Սաղունին և զաւակաց նորա, և յիշատակ անաց ինձ և ծնողաց իմոց և եղբարց, և Հոգեւոր որդո իմո Սարգիս վարդապետի: Այլ և սահմանեցի ծաղարարարին իրկցարարացն Բ սպիտակ յերէցն տալ: Եւ միաբանքս էտուն մեզ Ջառկայոցն զամէն եկեղեցիքս պատարագել: Կատարիչն աւրհնին.— Նոյն, էջ 194(59):

11.— 1273.— Թվականին 21Բ, յիշատակութեան և ի տէրութեան Ս. Ուխտիս աթարակ ամիրապատարար պարոն Սաղունին, ես տէր Յովանէս կանգնեցի զխալս ամենափրկիչ աւանական պարոն Սաղունին և յիշատակ Հոգո իմո.— Նոյն, էջ 193(58):

12.— 1273.— Սուրբ Աստուած, սուրբ և Հզաւք, սուրբ և անմահ, որ իրանցար, ողորմես տէր Յովանէսի, ստացողի սմա, ամէն.— Նոյն, էջ 204(74):

13.— 1273.— Կամաւն Աստուծոյ, վարդապետ Սարգիս, ապա ես Ախատէլս ու Ռուզուքան Հաւրաբոյր, զմեր Հայրենի աղղիքն և զզնուածն զՊապանց աղղին, և Ջեւշանց առնեն և զԴաւթի զերեսնց Հայրենաւք,

բուի քէ ք. 93 և 94 արձանագրութեանց մէջ Գաբրիէլի տեղ պէտք է կարգալ Գաբրիէլոյ: Նոյն տեղումք քէսու ուրիշ տեղ ալ իւր կարգացուի Գաբրիէլ (էջ 264) և Գաբրիէլ (էջ 270), տարակայսի մատնելով ընթերցողը:

ի կացուցին Ս. Նշանին, բնծանցաւ ի դրօտաւորն: Տէր Յովաննէս և միաբանքս հասունն և պատարագ ի տաւնի առաքելոյն Բարդուղիմէոսին զամէն եկեղեցիքս: Մեր կենդանութեան մեր հաւրն առնեն և յետ մեր ելից՝ մեզ: Կատարողքն աւրհնին յԱստուծոյս՝ Նոյն, էջ 196(60):

14.— 1273.— Կամաւն Աստուծոյ, յիշխանութեան պարուն Սաղունին, ի տէրութեան տէր Ովանիսի, ևս Յահաննէս Քահանա և եղբարք իմ Յունան, Գաւիթ, Յոհան Միխիթար, Կաննեցաք զիսայս՝ և զկամուրջս ի Հիմանց, զիմ գնած էջին և զարտն իմ խաչին հէրենիք տոյի, որ ամէն ամի աստ ուրախանան և ասեն մեզ Աստուած ողորմի, և ծնողաց մեր և սնուցողաց՝ Փշ ոյ խափանել ջանա Ուղարի և Կաննի մասնակից է, ի թվին 21Բ.— Նոյն, էջ 253(176):

15.— 1275.— Ի թվին 2ԻԻ: Ենորհաւք Տեառն Յիսուսի, ևս Տէրաւորն և ժայր իմ Պորտոսն Վանդեցաք զնշան սուրբ խաչի յառաջնորդութեան տէր Յովաննէսի ի վերս հանգստարանի Արրահամի.— Նոյն, էջ 240(150):

16.— 1278.— Ենորհաւք և ողորմութեամբ Աստուծոյ ևս Միթլասան ծառայ Ս. Նշանի,՝ եղբարդորդի տէր Յովաննէսի, կացեալ ընդ Հովանեալ Ս. Նշանի, զիմ Հոգոսարդիւնս ի հալալ վաստակոց ընծանցի ի Ս. Նշանս և միաբանքս, ժժ եղն, Գիտ սպիտակ, յառաջնորդութեան տէր Յովաննիսի: Եպիսկոպոսս և միաբանքս սահմանեցին մեզ պատարագ զՅայտնութեան տնաւրինեցաւ աւրն զամէն կենդեցիքս մեզ պատարագել, մինչ մեզ կենդանի ենք մեր հաւրն Գարբանդին և մարտիշապղն, յետ մեր ելից՝ թ պատարագ իմ եղբարս Վարէի, Ա Գաւթար, Բ Աղբարդեղին, ու զայն մեզ առնեն Միթլաստիսս, Կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյ, և խափանողքն դատին ի Տեառնէ: Ի թվին 2ԻԷ.— Նոյն, էջ 158(26):

17.— Սիրովն Աստուծոյ միաբանեցաւ Ս. Ուխտիս Հաղբատա Մաթէոս քահանա և ամուսին իւր Հեղիկն: Եւ մեք տէր Յովաննէս կամակցութեամբ եղբարքս տվաք զՈսկեանց տաւնին զամէն եկեղեցիքս նոցա պատարագել.— մինչ կենդանի են իւրենց ծնողացն առ-

նեն և յետ ելից նոցա՝ կէսն Մաթէոսի և կէսն Հեղիկանն: Կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյս՝ Նոյն, էջ 159(26):

18.— Կամաւն Աստուծոյ փափաքող եղեւ միաբանութեան Ս. Ուխտիս Անդրէաս քահանա և ամուսին իւր Քամթի, հասուն արդիւնս ըստ իւրեանց կարի, և մեք տէր Յովաննէս, լրմամբ եղբարքս սիրով ընկալաք և արագ նոցա պատարագ ի տաւնի Անդրէի տաւեցելոյն զամէն եկեղեցիքս, որչափ ի կենդան են՝ իւրեանց ծնողացն առնեն և յետ փախճանին իւրեանց՝ նոցա առնեն: Կատարողքն աւրհնին յԱստուծոյս՝ Նոյն, էջ 160(27):

19.— Մեծ յուսով ևս աւագ Սարգիս միաբանեցաւ Ս. Նշանին, յառաջնորդութեան տէր Յահաննէսի, և ըստ իմում կարի ընծանցի Ս. Նշանի Մ դահեկան: Տէր Յոհաննէս և միաբանքս ընկալան և հասուն մեզ պատարագ՝ զեղիսականն կիրակէն իմ հաւրն Պատարովին և իմ եղբարն Գարիմին: Կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյս՝ Նոյն, էջ 161(28):

20.— Կամաւն Աստուծոյ ևս մեղուցեալ Անդրէաս քահանայ անկայ ի դուռս ի կաթողիկէիս և հառու ընծա Մ. Նշանին ըստ իմում կարի: Տէր Յոհաննէս և միաբանքս ընծալան և հառու մեզ պատարագ գտաւն Տիստոսի առաքելոյն: Նոյն, էջ 162(29):

21.— Յուսաւք յԱստուծոյ Ս. Նշանի Հաղբատա, Իւանէ աւագ քաղեացի և ամուսին իւր Վարդենի, ըստ արդեամբք միաբանեցան սուրբ ուխտիս, և մեք տէր Յովանէս լրմամբ եղբարքս սիրով ընկալաք և ըստ մեծի յուսոյն իւրեանց՝ տուաք նոցա զնոր կիրակէին Գ շարաթն աւրն պատարագ դամէն և մեծ եկեղեցիքս: Կատարիչք դրոյս աւրհնին յԱստուծոյ, և խափանողքն դատին ի Տեառնէ ամենայն.— Նոյն, էջ 146(6):

22.— Կամաւք բարեբարին Աստուծոյ, պատրոն Զեւանչերն և ամուսին իւր Տուլին միաբանեցան Ս. Ուխտիս Հաղբատա, և մեք տէր Յովանէս և եղբարքս տուաք նոցա ըդ Վարդա Պաչին տաւն պատարագ զամէն եկեղեցիքս. որչափ կենդանի են ծնողացն առնեն և յետ իւրեանց ելից՝ նոցա պարտին անխափան: Կատարիչքն աւրհնին յԱստուծոյս.— Նոյն, էջ 147(7):

23.— Կաման Աստուծոյ պատրոն Աբիսիանի իւր Դաւիթ թեմ յուսով միաբանեցան Ս. Ուխտիս Հաղբատա, և մեք տէր Յովաննէս լրամբ եղարցես, սիրով ընկալաք և տուաք նոցա պատարազ գտանն եկեղեցիս, որ Շողակաթ ասի, զամէն եկեղեցիքս: Կատարիչն աւրչնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 191(55):

24.— Յուսովն Աստուծոյ միաբանեցաւ Ս. Նշանիս Հաղբատա Շահընշահ և ես արդիւնս ըստ իւրով կարի, և մեք տէր Յովաննէս և միաբանքս սահմանեցաք Ա պատարազ յամէն տարի ի տաւնի սրբոյն Աթնաթի: Կատարիչն աւրչնին յԱստուծոյ: Այլ և ըստ յուսոյ նորա տվաք տեղի զերեզմանի ի դրան եկեղեցոյս.— Նոյն, էջ 192(56):

25.— Յուսովն Աստուծոյ և Ս. Նշանիս Հաղբատայ, մեք Գեղարքա՝ Սիւնադարս և Աւանդարս և Իսրայի, միայրանեցաք և տուաք ընծայ ըստ մերում կարի, և տէր Յովաննէս և միաբանքս սահմանեցին և էտուն մեզ Ե պատարազ ի տաւնի Թէդոսի Թաղատրի, որչափ մեք կննդանի ենք մեր ծնողացն առնեն՝ Գրիգորոս և Սաթուրի, և յետ մեր երկոյ յաշխարհէս, Գ մեզ և Բ նոցա: Կատարողն աւրչնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 192(57):

26.— Կաման Աստուծոյ միաբանեցաւ Ս. Նշանիս Հաղբատա... և մեք տէր Յովաննէս և միաբանքս սիրով ընկալաք... և սահմանեցաք Ե պատարազ ի տաւնի Մաթէոսի աւետարանչին: Կատարիչն աւրչնին յԱստուծոյ.— Նոյն, էջ 209(82):

27.— 1279.— Կամաւ նախախնամողին Աստուծոյ Հաւր, և յառաջնորդութեան տէր Յովաննէսի, ի Թվիս Հայոց ՁԻԼ, ես Բարսեղ քահանա կանգնեցի զուրբ Ջաւրաձաք, և շինեցի զխորանս լուսոյ յանուն սրբոցս մեծաւ փանիւ և քրտնամուրի անձամբս իմով, ի փրկութիւն Հոգոյ իմոյ և յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց և անուցոյցացն.— Նոյն, էջ 246(167):

28.— 1279.— Կամաւն Աստուծոյ, ի տէրութեան պարոն Սաղունին, և ի Հայրապետութեան տէր Յովաննէսի անյաղթ փրկանականի, մեք ծառայ ուրբ Նշանի՝ Մանուկչի... Գրիգորէս: Թահանէս, կանգնեցաք փառս յանուն սրբոյն Սարգսի զաւրա-

ւարին, և տվաք զեղիս տեղի զերեզմանի մեր Հերենի հողէ յիշատակ մեզ: Եւ որք երկրպագէ՞նք Կրոյոյ Նշանիս յիշեցէք զմեզ և զծնողն մեր և զհոգեւոր զաւակն մեր ըզ-Պետրոս, զՊաղոս, զՄանուէլ: Թվիս ՁԻԼ.— Նոյն, էջ 265(26):

29.— 1280.— Ի Թվիս ՁԻԹ, յիշանաւ թեան տեղոյս Սաղունին, ես Պաժած, որդի իւրպարտի, և ամուսին իմ Դուլա, յազգէ Մամիկոնենց, միաբանեցաք Ս. Նշանիս Հաղբատա և զսուրբ Գրիգորի Լուսաւորչին, որ վկաւաք ստոյգ նորա ճկոյթն առ մեզ էր նախեւեք, զայն ի խնդրո եպիսկոպոսին և սուրբ միաբանացս ընծաեցաք ի սուրբ կաթողիկէիս և այլ արդիւնս: Տէր Յովաննէս և միաբանքս սահմանեցին տաւն Ս. Գրիգորի ծակամսին շարաթն տարն և զշարաթն և ըզկրակէն զամէն եկեղեցեացս պատարազն մեզ առնեն: Եւ էտուն մեզ տուն և այդի զինչ էլ միաբանի: Կատարիչն աւրչնին յԱստուծոյ.— Նոյն էջ 197(61):

30.— 1285.— Ի Թվիս ՁԻԻ կանգնեցաւ Քաշի ի նեղ և ի զառն ժամանակս Թաղատրութեան Դեմետրի որդոյ Դաւթի, ի Հայրապետութեան տեառն Եսահանթ՝ Թոռն Դաւիթի: Ես Թոմա քահանա և եղբայր իմ Տիրացու կանգնեցաք զամենափրկիչ յիշատակ Հաւր մերոյ Գրիգոր քահանայի և մաւր մեր... Յովաննիսնց, Հաւուց Թադի Ամենափրկիչը, 1937, էջ 76:

31.— 1288.— ՁԻԵ Թվիս, սիրողն Աստուծոյ միաբանեցան Ս. Ուխտիս Հաղբատայ՝ աւագերէցն Տփիսեաց Տէրտէրն և ամուսին իւր Նազմեղիք, Կանդեղք որդովք իւրենց, և ետուն ընծայ Ս. Նշանիս Խաչ մի արծաթի և երկու նափորն և Լ զաւելակն: Եւ մեք տէր Յովաննէս և միաբանքս սահմանեցաք նոցա պատարազ ի տաւնի սրբոց Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի և Միքայէլի զամենայն եկեղեցիքս անխափան, և զտեղի առաջի գրիս, շիրմ ի խնդրոյ արքայան վարդապետին Սոսթէնիսի: Կատարիչն աւրչնին յԱստուծոյ.— Ղաֆաղարեան, Հաղբատ, էջ 205(76):

Ն. ԵՊՍ. ԵՈՎԱՆՆ

ՀԱՅ ԵՐԱԺԻՇՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

Ե. - ԺԵ. ԴԱՐ

Բուն նոտագրութեան սխառեմում, երա-
ժշտական նշանները կոչուել են Վիազ, որ
նշանակում է զիծ: Ուազերը Ե.—ԺԷ. Դարե-
րում ունեցել են գործածութեան երկու շըր-
ջան. Ե.—ԺԱ. Դար և ԺԱ.—ԺԷ. Դար: Այս
ժամանակամիջոցում խազերը զարգացել են,
կատարելագործուել և զգալի փոփոխութեան
ենթարկուել: Առաջին շրջանի խազերը նե-
մային (Neuma) ընոյթ ունեն, աւելի
պարզ են, որոնց միջոցով մեր նախնիները
ձայնագրել են սաղմոսներ, երգեր, տաղեր
և շարականներ: Այս շրջանում օգտագոր-
ծւում էր զլիսաւոր խազերը հետեւեալներն են.

է. Առուանուութեան խազեր
ը. Կէտադրութեան խազեր
թ. Ոճական խազեր
ժ. Կապող և զատող խազեր
ժա. Կիսանիշ խազեր

Սակայն այս բաղմատեսակ և բարդ խա-
զերը կիրարկուել են աւելի ուշ շրջանում:
Այս հարուստ խազերի միջոցով կարելի էր
չբի առնել երաժշտական բաւականին բարդ
ստեղծագործութիւններ:

Հայկական երաժշտութեան մէջ ձայնա-
քիչերը պիւում են Նորիզնական շարքով,
եթէ երաժշտութիւնը խօսքեր ունի՝ խօսքե-

Շեշտ	Տ	Բուրթ	Վ	Փուշ	✓
Սապ	Օ	Երկար	Դ	Ուզնճ	Ս
Էկորճ	Ն	Բենկորճ	Ը	Մէնկորճ	✓
Դաւա	Մ	Ուրականունկ	Բ	Չարկ	✓
Կերկ	Ն	Չարկ	Ը	Կրկնուրակ	Մ Մ
Ներքնախաղ	Մ	Վերնախաղ	Մ	Ուսորվային	Դ Դ
Թուր	Յ	Լերկ	Ձ	Հուշայ	Ձ
Փաթութ	Ճ	Կիսափաթութ	Ճ	Թալաւորայ	Ձ

Երկրորդ շրջանի խազերը աւելի մշակ-
ւած և մանրամասն են եղել, ինչպէս Շնոր-
հալին յիշում է իր «Ընդհանրական» թըղ-
թում: Այս շրջանի խազերը անհամեմատ ա-
ւելի շատ են եղել քան նախորդ շրջանի խա-
զերը: Կոմիտաս Վարդապետ նշում է խա-
զերի հետեւեալ տեսակները.

- ա. Ձայնատիճանի խազեր
- բ. Չարդախազեր
- գ. Ձայնութի խազեր
- դ. Ամանակի խազեր
- ե. Ձայնբանդի խազեր
- զ. Բանալի խազեր

րից վեր: Երբեմն պատահում է նաեւ որ ըն-
թերցումը հեշտացնելու համար դործածւում
են տողի վրայ, բառերի բաց թողնուած մի-
ջոցներում: խազերի հետ միասին գործած-
ւել է նաեւ մեր այբուբենը, որը հաւանաբար
ցոյց է տուել մեղեդիների կատարման ձեւը.
օրինակ՝ «ոռ ուժդին, «զ» զարկ, «գ» դիր,
«ս» սրէ, «ճ» ետ ձգէ, «ք» քաշ, «խ» խաղ,
«պ» դող, «ծ» ծանր, «չ» լար, «պ» պինդ
և այլն: Ամէն մի տառ մի բառի սկզբնա-
տառն է եղել: Յաճախ տառեր ունեցող խաղը
կէտեր ունի: «Շարականացում տառերի գոր-

ծածուկների յաճախակիությունը հետևեալ կարգով է .

Վ, Ս, Վ, Ղ, Ն, Է, Դ, Կ, Դ, Գ^(*) :

ԺԲ. Դարում իւրաքանչիւր տառն առնուում էր երկու կէտերի մէջ - օրինակ՝ .Վ. , .Վ. , .Ս. , .Ն ալիւ, իսկ ԺԳ.-ԺԴ. Դարերում էրբեմն մի կէտ է պահպանուել, երբեմն էլ բնաւ չի դրուել :

Պաղարկներում հանդիպում են նաեւ կրկնակի տառեր, մասնաւորապէս ս և բ : Օրինակ՝ սբ. սբ. : Այս նշանները աւելի ծանր եղանակներէ, ստեղծներէ մէջ են հանդէս պալիս, քան սովորական շարականներէ մէջ :

Այս եւս փաստ է, որ տառերը կատարման նշաններ են, որովհետեւ ծանր եղանակները աւելի կատարողականութիւն են պահանջում քան յորդորականները : Միջին Դարերում երգչային ամբողջ ձայնածաւալը բաժանուած է եղել զխաչկային», զեղզուային» և զլիլային» տեղամասերի ուղիղութիւններին :

Միջին Դարերում գործածուող խաղերը հաւանաբար այժմեան եւրոպական ձայնանշանների սխեմային չեն ունեցել . նրանք ցոյց են տուել միայն ելեւէջներ և ձայնական խաղեր, որպէսզի հնարաւոր չլիցի անշարժութիւնը կրկնակիներ իւրացուում : Խաղերը, ենթադրուում է, որ ձայնագրական գործութիւն չեն ունեցել, այսինքն չեն ունեցել այն բոլոր հնարաւորութիւնները ինչ այժմեան Լիմոնեանի խաղերը կամ եւրոպական ձայնագրութիւնը : Այս ենթադրութիւնը զալիս է նրանից, որ խաղերը իւրաքանչիւր վանկի վրայ չեն փնտնուում, մինչդեռ իւրաքանչիւր վանկ արտասանելու համար պէտք է մի խաղ կամ մի հնչիւն, որպէսզի առնուազն մի հընչիւնով երգուեն բանաստեղծական խօսքերը, վանկերը : Պարզ երեւում է որ խաղերը գործածուած էին ընդհանրապէս տուեալ եղանակի դասական երանդները և խաղերը ցոյց տալու համար, և ոչ թէ իւրաքանչիւր վանկի բարձրութիւնն ու հնչականութիւնը :

Քանի որ ձեռագիր շարականներէ խաղերը ընդհանրապէս այս պատկերը ունեն, ուստի չի կարելի ճշգրիտ իմանալ, կարողալ տուեալ երգի կամ մի շարականի եղանակը : Այս երեւոյթը ցոյց է տալիս որ խաղերի

սխտեմբ կանոնաւոր չափով ձեւուած չէր, ինչպէս եւրոպականը - և քանի որ մեղի հասած որեւէ ձեւերակ էլ չունենէ՞ թափանցելու և իմանալու համար խաղերի գաղտնիքը, միջնադարեան եղանակները կանգնել փորձող երաժշտի առաջ շատ խոչընդոտներ են լինելու, որոնք յաղթահարելը այնքան էլ հեշտ չի լինելու :

Պաղ չունեցող բառերը մօտաւորապէս երկու համար անհրաժեշտ է իմանալ ձայնի (ԱԶ. , ԲԿ. և այլն) յատուկ դարձուածքները և վարպետութեամբ շարկապել խաղ ունեցող բառերին, թէ՛ իմաստի և թէ՛ եղանակի ոգու համաձայն : խաղերի սխտեմբում նշան չկողով վանկեր եղել են սկզբից մինչև վերջ : Դրանք կան թէ՛ հին, թէ՛ միջին (շարականի) ձայնագրութեան և թէ՛ խաղարկների չափազանց բարդ գործութեան մէջ, և թէ՛ աշխարհիկ երգերի խաղերում :

Հիմն շատ երգեր (ինչպէս հողեր, այնպէս էլ աշխարհիկ), որոնց մէջ ընդհանրապէս սակաւ նշաններ կան և նշան չկողով վանկերը աւելի շատ են : Հասկանալի է որ այդ երգերը չէին կարող մի հնչիւնով միապաղաղ կրկնութիւն լինել : Ուշագրաւ է նաեւ այն, որ անխաղ վանկեր հանդիպում են երբեմն նաեւ երգերի սկզբում : Յաճախ նշան չեն ունենում երգերի նախափերջին մի քանի վանկերը (վերջում՝ երկար նշանն է) : Անշուշտ չի լինի ենթադրել, թէ այսպիսի երգերը մի հնչիւնի բազմիցս կրկնութեամբ են աւարտուել, քանի որ կասկածից վեր է թէ այս կամ այն ձայնի պատկանող երգեր, անկախ երգի բնոյթից, ունեցել են իրենց յատուկ մեղդիի կաղանխաձեւեր : Բացի դրանից, նշան չկողով վանկեր կան բոլոր տեսակի խաղերից յետոյ : Այսպէս, օրինակ, մի մեծ նշանաւոր բնոյթից (որը ցոյց է տալիս բարդ մեղդիի դարձուածք ժամանակակից նոտագրութեամբ՝ մէկ-երկու տող երկարութեամբ), նշան չկողով վանկեր հազիւ թէ հասարակ լինէր այդ դարձուածքի վերջին հընչիւնի ձայնով կրկնել մի քանի անգամ, քանի որ կարեւորն այս դէպքում ո'չ թէ առանձին հնչիւններն են, այլ՝ դարձուածքները^(*) :

(*) Ռ. Արայեան, «Հայկական խաղային նոտագրութիւն» :

(**) Ռ. Արայեան, «Հայկական խաղային նոտագրութիւն» :

Նշան չունեցող վանկերի ձայնական արժեքը կարող է կապուած լինել նաեւ յաջորդ վանկի խաղի նշանակութիւնից: Այսպէս, եթէ յաջորդող խաղի նշանակութիւնը կապուած է լազի որոշակի ատօմանի հետ, նախորդող նշան չկրող վանկը կարող է նախադասութեան մեջտեղի վէպի այդ ատօմանը: Նշիւնները մի խումբ, երբեմն ամբողջական մեկուսիկ միմի դարձուածք մէկ նշանով էին գրի առնուի: այսպիսի դարձուածքները ճշգրիտ կարգալու կամ երգելու համար պէտք է դիմել տուեալ ձայնին յատուկ մէկուսիկ դարձուածքներին և խմբաւորումներին: այսինքն, ԱՁ-ին յատուկ դարձուածքները պէտք է որոնել ԱՁ-ին մէջ, եթէ ձայնը ԱՁ է: Ռ. Աթայեանը յիշատակում է թէ համար 8307 ձեռագրում (1365) խաղերի տախտակը հետեւեալ վերնագրին է կրում. «Անուանք եղանակաց ձայնից, դիւտից իմաստնոց»: «Նշանակաց» է առում և ոչ թէ «խաղից», որովհետեւ իւրաքանչիւր խաղ, նշան, կարող է նաեւ հանդէս գալ իբր մի եղանակ կամ մէկուսիկ մի դարձուածք: Ասիկա շատ չուրջ մի հարց է և մինչեւ այժմ յստակ չի պարզաբանուել, որովհետեւ մեր խաղերի լեզուն տակաւին չի յայտնաբերուի:

Մեր եկեղեցական երաժշտութիւնը հիմնուած է ութ ձայների և երկու ստեղի եղանակների հիման վրայ: Հայկական ութ ձայները ե՛րբ և ո՛ւմ ձեռքով մուտք գործեցին, Հայոց մէջ՝ չգիտենք, այդ մասին ոչ մի յստակ տեղեկութիւն չունենք: Աւանդութիւնը ամէն ինչ վերագրում է Ս. Սահակին և Ս. Մեսրոպին (ինչպէս լատինաց մէջ Գրիգոր Առաջինին և Ամբրոսիոսին): Ստեփանոս Օրբելեանը ութ ձայների կարգաւորումը վերագրում է Ստեփանոս Սիւնեցուն. «Բաժանեաց և զութն ձայնն և կարգեաց շարեաց յյարրութեան օրհնութիւնն երգեաց կցորդաբարդաշնչին», յարմարեաց զաղողովս յինանց եօթն եղանակօք յոյժ խորհրդաւոր և զպահոցն, որ զաղուհացն երգի...»: Այս մասին ակնարկութեան կայ նաեւ Եւսեբիոսի եկեղեցական պատմութեան մէջ, թէ ո՞ր պատեալ ձայները և որտեղի՞ց. «Նքաննելոյն Բարեպի յաղագս ձայնից թէ ուստի՞ և կ'ում յաւմէ՞լ գտան, զոր Թարգմանեաց Ստեփանոս Փիլիսոփայ՝ զի նա եղև երաժիշտ և

հմուտ ձայնից ամենայն կենդանեաց և բաժանեաց զձայնս ի մասունս ԻԴ. որ են այսոսքիկ. բառաչել, բշել, կոնշել, գոշել, բնշել, մնշել, բբշել, կառաշել, մոմոնել, ճշել, կանշել, գոհգոհել, վշել, խանշել, փառաշել, առաձել, կաղկանձել, Կաղշել, կանկանշել, զոնշել, որ է կարկաշել, սողալ ստովինդալ, մնջնջել, ճոճոնել, և սա առնուի ի ձայնից և զըծէ զուղաթիւս առ ամենայն ձայնս, որ մի առ մի երգեն սոքօք ձայն ըստարեան՝ Որքան որ մեր աւանդութիւնը ութ ձայների հեղինակութիւնը կամ դաստիարակում է Ս. Սահակին և Ս. Մեսրոպին, այնուամենայնիւ Ստեփանոսի կամ ուրիշների մասին եղած ակնարկութիւնները անիմաստ չեն: Որովհետեւ Ստեփանոս Սիւնեցու գործունէութիւնը Հայկական հայեւոր երդի զարգացման մի շրջան է եղրափոխում: Նա իր Ժամանակի աշգի ընկնող դիտուններից մէկն է եղել: Աշակերտել է նշանաւոր վարդապետներին, կատարելագործուել է Բիւզանդիայում և Հռոմում: Գրել է ճառեր, կատարել մեկնութիւններ, Թարգմանութիւններ և միաժամանակ եղել է աշգի ընկնող երաժիշտ և հոգեւոր երգերի հեղինակ, Գանի որ Ս. Սիւնեցին եղել է Աթշնում, կատարելագործուել է դիտութիւնների մէջ, լաւատեղեակ էր ջրիստոնէական եկեղեցական երաժշտութեան և քնդահարապէս արարողութիւնների իր Ժամանակի բոլոր հարցերին. ուստի պէտք է կարծել որ Հայկական եկեղեցական երաժշտութեան մէջ ութ ձայնի ներդրումը այդ ընդհանուր երեսուրթի դրսեւորումներից մէկն էր: Մի գուցէ մի քանի պարզ առողանութեան նշաններ աւանդ մնալով Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի Ժամանակից, Ս. Սիւնեցու Ժամանակ աւելի զարգացել են և կազմաւորուել: Սիւնեցին էլ, որպէս Ժամանակի հմուտ երաժիշտ, կարգաւորել և դասաւորել է դրանք ութ ձայների բաժանելով: Նոյն պարագան Ե. Տնտեսեանը ակնարկում է Պաշաուր Տարծնեցու մասին^(***):

Հետաքրքիր է նաեւ՝ Ս. Մելիքեանի այն կարծիքը թէ ութ ձայնի գրութիւնը մեր ստեղծագործութիւնը չէ, այլ փոխ է առ-

(***). Ե. Տնտեսան, «Նկարագիր Երգաց», 1938. Կ. Պաշա:

ճիշտ՝ Բելառուսականից, այն էլ ո՛չ միաժամանակ՝ ինչպէս աւանդութիւնն է թելադարում՝ այլ չորս բուն ձայները վերցրել ենք եւ Դարում Ս. Սահակի ժամանակ, իսկ չորս կողմերը, որոնք ԺԳ. Դարից առաջ գոյութիւն չունէին ոչ մի եկեղեցում, պիտի ներմուծուած լինէն Հաւանքէն Ստեփանոս Ի-մատոստէ Սիւնեցու ձեռքով ոչ ուշ քան Ը. Դարը։ Իսկ ըստ Գանձակեցու վկայութեան, Պաշտօնը Տարօնցիին ԺԲ. Դարում ամենայն Հաւանականութեամբ ինքն է ձայնագրել ամբողջ շարականը, որի համար մեծ հոշակ է վաստակել ժամանակակիցներից իր երաժշտական արուեստի համար(****)։

Մեր աւանդութիւնը, ինչպէս նշեցինք վերը, ութ ձայների դրութիւնը վերաբարձ է Ս. Սահակին եւ Ս. Մեսրոպին։ Այս աւանդութիւնը յարգուել է և շարականոցի առաջին էջում իսկ տեղադրուել են նրանց առնչները։ Սակայն աւանդութիւնը առանձնութիւն է, և բոլորովին ճշմարիտ է, որ ցովհետեւ չորս Հիննական բուն ձայները յոյների մօտ գոյութիւն են ունեցել շատ վաղ ժամանակներում։ Յունաց աւանդութեամբ այդ չորս բուն ձայները վերագրուում են Սենեկեոնին, Փլեսեսէին, Սոփիեսին եւ Պրպոսիոնին (ՁԱ. 2Բ., 2Դ., 2Զ.)։ Ուրեմն, որպէս եղբայրացութիւն ձայների դրածածութեան ժամանակի և հեղինակների մասին. պէտք է ասել որ մենք չորս բուն ձայները (ԱԶ. 1Զ., ԴԶ., ԴԶ., ԴԶ.) վերցրել ենք յոյներից, որովհետեւ Բ. Ե. դարերում եկեղեցական արարողութիւնները կատարւում էին յունարէն լեզուով, ուստի պէտք է ենթադրել նաեւ յունական երաժշտութեամբ, և Ս. Սահակի աւ. Ս. Մեսրոպի ժամանակ Հնարուել են չորս կողմերը (ԱԿ., ԲԿ., ԴԿ., ԳԿ.) և Լիլու ստեղները։ Իսկ Ս. Սիւնեցու ժամանակ դրանք կարգաւորուել են և դրուել ամուր Հիմքերի վրայ։ Ըստ Փրօֆ. Բ. Բուշնարեանի, Հայկական երաժշտութեան մէջ ձայնը իրենից ներկայացնում է մեղեդիի մի տեսակ, որին յատուկ է որոշակի լադ կամ լադերի մի խումբ, որոշակի թեմատիկով և մեխոտիայի ծաւալման Հաստատուն ձեւեր։

Եւրոպանիւր ձայն ունի իր «գարձուածքը», ւրն իր մէջ ընդգրկում է նոր լադ և նոր մեխոտիայ։ Դարձուածքը ուրիշ բան չէ. Եթէ ոչ տուեալ ձայնի մոտիւլացիոն դարձացումը։ Յաճախ բուն եղանակից վերնախաղով անցում է կատարւում դէպի առեւտը ձայնի դարձուածքը (ընդունւած է յաճախ դարձուածքի փոխարէն վերնախաղ առեւ. մինչեւ այսօր էլ ծերունի քահանաները դարձուածքի փոխարէն վերնախաղ են ասում)։ Զայնիւր՝ ԱԶ., ԲԶ., եւ այլն, մեր այրուրենի տառերն են, որոնք Հերթականութեան համար իրր թուեր են վերցուել և 2 (ձայն) իրր աւելացնելով ստացուել է ԱԶ. (առաջին ձայն), իսկ ԱԿ. (առաջին կողմ)։ Նոյն ձեւով է եղել նաեւ յոյների մօտ, այն տարբերութեամբ որ նրանք ձայնը և կղմը նախ օլտագործել են և ապա թուերը՝ ա, բ, գ, դ։ Եւրոպանների կամ երգերի տեսակները ձայներով են որոշուում։

ԱԶ. կամ առաջին ձայն։ Այս ձայնին են պատկանում 126 շարականներ, պարզ և դարձուածք։ Պարզ շարականներն են՝ «Սուր Եւ Տէր», «Երկաքաղաքային», «Որ Վերորհնես», «Հրաշակերտ և Զօրեղ» և այլ բազմաողորմ։ «Որ Ի Լեռն Այլալերպման» և այլն։ Դարձուածք են՝ «Ի Քէն Հայեմբ», «Այսօր Յարեաւ», «Ժողովեալք Թ Յիւստակի» և այլն։

ԱԿ. կամ առաջին կղմ։ Այս ձայնին են պատկանում շարականոցի դերթէ կէսը՝ 828 շարականներ։ Բուն ձայնին են պատկանում «Արեգականն Արդարութեան», «Պրհուրդ Անճառ», իսկ դարձուածքներ՝ «Որ Զարդաբեցին», «Այսօր Կանգնեցաւ», «Առաքեցաւ Ի Հօրէ»։ ԱԿ. ին են պատկանում նաեւ «Զիդ Տու Բաշի» և «Իմ Զինար Եարը» զեղչկական Լրգերը։

ԲԶ. կամ երկրորդ ձայն։ Այս ձայնով են Լրգում 108 շարական։ ԲԶ. եղանակը դարձուածքներ շատ քիչ ունի, շարականները մեծամասնութեամբ պարզ են երգւում։ Պարզ ԲԶ. եղանակ ունեն «Դարձո Զգաստն», «Ի Գերեզման Բո Կանխեցի», «Որ Թաղաւորդ Եւ Թագաւորաց»։ Դարձուածք են՝ «Անթառու Մաղիկ», «Որ Ի Յարաշար», «Զարմանայի է Ինձ»։ Այս վերջինը աւելի յատուկ եղանակ ունի և միւս դարձուածքների նման չէ։ ԲԶ. եղանակ ունեն

(****) Ս. Միլիեմ, «Յունական Աղբյուրքում Հայ Երաժշտութեան Տեսակների Վրայ», 1914, Թիֆլիս։

նաեւ «Ախ Սեւաւոր Աղջիկ» և «Ղարապ Բերդը Փլել Ա» ժողովրդական երգերը:

ԲԿ. կամ աւագ կոզմ: Այս ձայնով են երգուում 108 շարականն: Այս եղանակն էլ շատ քիչ դարձուածք ունի, ինչպէս ԲԶ. եղանակը: ԲԿ. եղանակը աւելի նաեւ ստեղծներ, որոնք տարբերուում են ԴԿ. եղանակի ստեղծներէց. գրանք ԲԿ. եղանակի և ստեղծի խառնուրդ են, օրինակ՝ «Որհնեցէջ Մանկունք», «Որ Յանէից»: Այս ձայնին են պատկանում «Իմաստուն Կուսանք», «Ուաշն Կեարար»:

ԳԶ. կամ երրորդ ձայն: Այս ձայնին են պատկանում 145 շարականներ, պարզ և դարձուածք: Այս եղանակի պարզ տեսակներն են՝ «Լուսաւորեալ Երուսաղէմ», «Ուրախ Լէր», «Զարիական Մահ Սրբոց», «Որ խոնարհեցար Յերկինց»: Այս եղանակի վրայ են կառուցուել նաեւ ժողովրդական «Կալի երգը» և «Հոլ Արա Եղը» երգերը:

ԳԿ. կամ երրորդ կոզմ: Այս եղանակին են պատկանում 96 շարականներ: ԳԿ. եղանակը ընդհանրապէս երգուում է պարզ. դարձուածքները մեծամասնութեամբ առիտացած են: Այս եղանակին են պատկանում «Լէրինք Ամենայն», «Տուր Մեզ Տէր», «Յաղթող» շարականները:

ԴԶ. կամ չորրորդ ձայն: Այս ձայնին պատկանում են 210 շարական: Պարզ ԴԶ. են երգուում՝ «Որ Զնորհ», «Հրաշափառ», «Համբառնամ Առ Քեզ», «Առաքելոյ Աղաւնոյ», «Որհնուրդ խորին»: Այս ձայնի դարձուածքները աւելի ճոխ են. «Ընոր Սիոն», «Կենդանարար Աստուած», «Կանանցն Կան-

խելով» և այլն: ԴԶ. եղանակներէ մէջ մի տեսակ էլ կայ, որ ԴԶ. ի և ստեղծ խառնուրդ է. օրինակ՝ «Երկնաւոր Փեսայ», «Անժամանակը Աստուած», «Տեսեալ Զքեղ Մահու» և այլն: ԴԶ. ստեղծներէ գրեթէ նոյնն են ԴԿ. ստեղծներէ հետ: ԴԶ. ին են պատկանում նաեւ «Ղարիբ Եմ», «Լուսանկն Անուշ» և «Անձրեւ Եկաւ» ժողովրդական երգերը:

ԴԿ. կամ վերջ ձայն: Այս ձայնին են պատկանում 191 շարական: Այս եղանակի պարզ տեսակն են՝ «Առաքեալ և Նախափայ», «Արեւելք Գերարբին», «Էմբիսանին», «Բան Որ Ընդ Զոր» և այլն: Դարձուածք են՝ «Անձինք Նուիրեալք», «Նորահարաշ», «Այսոր Անճառ»: Հետաքրքիր է Ե. Տեսեալեանի կարծիքը այս հարցում. «Մովորարար երգերու շատերը ԴԿ. եղանակի վրայ նշանակուած են, բայց անոնց շատը յատուկ եղանակներ ունին, ինչպէս «Աստուած Անեղ», «Նորաստեղծեալ», «Արարչական» և այլն: Ասոր պատճառով է, որ ոտանաւոր երգերու շատեր ժամակարգութեանց մէջ իբր արտաքին ձայնից դուրս թանաւորութիւններ, միշտ ԴԿ. նշանակուած են իբր վերջնական ձայնի վրայ: ԴԿ. եղանակը շատ առնչութիւն ունենալով ստեղծներէ հետ, կան բաղձաթիւ ԴԿ. եղանակներ՝ որոնք մի քիչ ծանր երգելով ստեղծի տպաւորութիւն են թողնում: Օրինակ՝ «Ժողաբերից Կանանցն», «Այսոր Ի Լեռնին», «Որ Վառն Մեր Յերկին» և այլն: Մի ձայնի պարզ կամ դարձուածք լինելը կարող ենք իմանալ նաեւ տուեալ ձայնի կամ դարձուածքի խաղերի տեսակից և քանակից:

(Շար. 3)

ՋՕՀՐԱՊ ՍՐԿ. ՇԱՄԼԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴՆԵՄԸ ԴԱՐԵՐՈՒ ՄԵՋԵՆ

Գարնան, հսկայ արչաախուժքը կ'ելլէ Պողոժախտ, Թափոր լեռան ձախուեր յարձակողականը կը յուսալէ Հռեզար արքան և ան 1218-ին կը վերադառնայ իր գահը, իր վիստորներուն կէսը յանձնելով «Երոստադէմի Թագաւոր» Ժան տը Պրիէնին։ Այս վերջինը, փոխանակ անմիջապէս Երուսաղէմի վրայ յարձակելու, կը ձեռնարկէ Գահրէի զրաւման, և այդ ճամբուն վրայ նախ կ'ը պարտուի. 1223-ին՝ կ'ապաւինի Սուլթանի դիւթեան. այս վերջինը անոր կը շնորհէ իր կեանքը և Պաղեստին վերադառնալու արտօնութիւն։ Այս ձեւով կը դրուի վեցերորդ խաչակրութեան վերջակէտը։

1219-ին Հռեզար Անդէաս Թագաւորին վերադառնալէն վերջ, քանի մը Հեռակորդներով Պաղեստին կը հասնի Ֆրանչիսկեան կարգի հիմնադիր Ֆրանսիս Աստիգային, և կը հարստաւորի Ս. Երկրին մէջ, քաջալերուած՝ Տնօրինական Սրբավայրերէն ներս քրիստոնէաներուն, մանաւորաբար Հայոց վայելած պաշտամունքի ազատութենէն։ Տիրող ընդհանուր ոգիին ներշնչելով՝ Ս. Յակոբայ Միաբանութիւնը ձեռք ձգած էր բացառիկ շնորհներ և Սուլթանի ներկայացուցչը Հայոց հանդէպ ունէր մասնաւոր ատկարութիւններ։ Հայ ուխտաւորները ազատ էին միւս քրիստոնէաներուն վրայ դրուած տուրքերէն, Հայոց Պատրիարքարանը կ'արտօնուէր նորոգութիւններ կատարել վանքերու և եկեղեցիներու մէջ, նոյնիսկ կը թոյլատրուէր նորեր շինել։ Բեթղէմէմի Ս. Մնեղեան Տաճարին դուռը կը շինեն ընտիր քանդակներով, որոնց համար, 1851-ին Երուսաղէմ այցելող Միշո Փրանսային կը գրէ․

«Ամիկա, Ս. Մնեղեան Տաճարին դուռը, հնագիտական հազուադէպ մշտար մըն է. ու կարելի չէ կարծիլ թէ քրիստոնէայ աշխարհին մէջ ամուր մնամը կը գտնուի...»

Ճշմարիտ յիշատակարան մը՝ արժանի ամէն յարգանքի։

Այս յիշատակարանները երկուք են, հայերէն և արաբերէն, փայտակերտ փեղկերուն վրայ բարձրաքանդակ փորագրուած, որոնք կը մնան մինչեւ այսօր, հակառակ զանի ի սպառ ջնջելու յոյն կղերի մեքենայութիւններուն։ Հետեւեալն է հայերէն յիշատակարանը. «Ի քալս Հայոց ՈՀ. և Ջ. (1227) կազմեցաւ դուռն Սուլթ Աստուածամիս ձեռամբ Տէր Արքանաւու և Տէր Առաքելոյ ի քաղաւորութեամբ Հայոց Հնքմայ որդւոյն Կոստանդէի. Գրիստոս Աստուած ազարմեսի աշխատաւորաց» (Տ. Ս. էջ 463)։

Միջին Արեւելքի իշխանաւորներուն միջեւ դոյրած կասկածամտութենէն և Եղիպտոսի Սուլթան Մելիք Գամելին և անոր խորթ՝ Դամասկոսի Սուլթան Գորատոսին ինչորայրապաշտ բանակներ կազմելու փորձերէն օգտուելու հեռանկարով՝ Գերմանիոյ Ֆրեմերիք Բ. կայսրը զօրացուելով մը 1228-ին կը հասնի Պողոժախտ և Եղիպտոսի Սուլթան Մելիք Գամելին հետ կը կնքէ 10 տարուան դաշինք մը, շահագործելով Սուլթանին եղբոր՝ Եղիպտոսի դէմ գէնք բարձրացնելու համար արտաքին ոյժեր ապահովելու դաշինքը։ Այս դաշինքով Սուլթան Մելիք Գամելի՝ Ֆրեմերիք Բ.-ին կը յանձնէր երաւաղելը, ինչ ինչ սրբավայրերով։ Ֆրեմերիք Բ. 1229-ին կայսերական շուքով կը մտնէ Երուսաղէմ. կ'երթայ Ս. Յարութեան Տաճարը, կարճ ազօրէ մը վերջ՝ իր գլուխու կը դնէ ոսկէ թագը, հակառակ ցաղի նգովքին և յատիմ կղերի հակաիրաւութեան։ Ի վերջոյ, տիրող անհամակիր մթնոլորտէն հեղուած՝ ան 1231-ին կը վերադառնայ Երուսաղէմ, իր ետին ձգելով առանց արիւմի շահուած քրիստոնէայ երաւաղել մը, զոր կը լքէ քրիստոնէայ Երաւաղմ։

Ֆրեմերիք Բ. կայսեր հեռանալէն վերջ,

կը սկսի անխիստանութիւն և երուսաղէմը կը մնայ անպաշտպան, այնպէս որ տանաժողովը զաշխարհի լրանալուն՝ երուսաղէմը կը մտնէ Բեռլինի իշխանը, կը քանդէ Դաւիթի բերդն ու քաղաքին պարիսպները: Կը Հաֆսին չոր իսլաւիկները:

Բիշըրտ Գորնույլ Պաղեստին կը մտնէ անլիլիացի ուխտաւորներու լէգէոնով մը: Տանաքականներ և Ասպնջականներ կը հարկառակին Բիշըրտի մեծ ծրագիրներուն, Բէշըրտի իրենց պաշինքը՝ Գամալիտի Սուլթանին հետ: Նկատելի է որ Ս. Երկրի «Կրկնի» ներսուն մէջ մասը կը դաշնակցէր ճգնաժամի Սուլթանին, իսկ միւս մասը՝ Երդաթափի Սուլթանին թշնամիին՝ Դամպու-փաի Սուլթանին հետ:

Բիշըրտ Գորնույլ կը ժողովուրդի անդադել դաշինքը, և Կարճ ուխտաւորացութենէ մը վերջ կը վերագառնայ Գորնույլ, փակելով եօթններորդ իսլաւիկութեան ամուլը լըվանը:

Ասիական շոր առաջատարներու երեսունը անուարարափի կը մատնէ Միլին և Մերձաւոր Արևելքի ժողովուրդները, մասնաւորաբար Կիլիկիոյ Հայութիւնն ու Պաղեստին-Ասորքի թրիստնները:

Մոնկոլիոյ վայրենի ցեղերէն՝ Պորազմենը, Չակալիտարի ժողովուրդը, օգտուելով Սուլթանի բռն և թրիստնեայ իշխաններու ներքին տակաւորութիւններէն և եգիպտացւոց թալանչութիւնէն, 1244 թուականին կը մտնեն Ասորքի և Պաղեստին, իրենց ետին ձգելով արևել, արցունք և ակաւ: Պաշտպանաց լրակատար պատմութեան ճեղքնակ Միշո Գրանսացին կը գրէ. «Երբ ողջերուն ջով ա'լ բան մը չեն գտներ, Պորազմենը մեռնենքուն կը դարձնեն իրենց մոլեգին բարկութիւնը, կը բանան գերեզմանները, կրակի կու տան մեռնելներուն ոսկրտին»... Երուսաղէմ կը լեցուի այնպիսի պղծութիւններով և անգթութիւններով, որոնց նմանք ուրիշ պատերազմներու ժամանակ չէր տեսնուած:

1246-ին եգիպտացի կը վերադառնան երուսաղէմ ու կը վտարեն իրենց հաղորդը դահիճները:

Սալահէտտինի մահուան յաջորդող (1193-1246) իսխանայ լըվանը կարելի է նկատել (զանց ընելով պարբերական մեղմացումներն ու սուղ դիմելով ապահովուած տեղապրելութիւնները) չարչարանքի աննախընթաց

օրերու շարան մը. երկրին քամախտ ժողովուրդը մինչև վերջ եղած է հալածուած, նոյնիսկ և ատելի հասարակութիւն մը:

Մերոնք, գլխաւորութեամբ Ս. Յակոբայ Գլխաւորութեան ժամանակ, կը հետեւին դարերու իմաստութեան ժամանակ. «Այն ձեռքը զոր չես կրնար կտրել կամ կտրել, համարել է գլխուղ դիրք գարոցին և Մի' խնայել բաղը անոր» որ կու տայ սաղմ տնտեսագիտութեան և մոլեգին թշնամի յաճախ կը հանդարտեցնեն ողջերուն և կաշառելով, յաջորդ ակունքներուն հասցնելու համար հուսկան հայրենիքի քարաւոր ժողովուրդը:

Արեւելքի տառապակոծ թրիստններու ճիւղը կրկին կը վերադառնայ սրբազան իսլաւորութեան կանթիւնը, որ մերթ կը պըլ-պըլար արեւապաշտ ճողիներու շունչով և վաղամոռ թաղակիրներու և թաղետներու մէջով: 1248-ի աշնան՝ Պրանսայի Լուդովիկոս Թ. թագաւորը նա կը մտնէ իսլաւիր արշաւախառնով մը.՝ պահ մը Կիպրոս հանդիսանալէ վերջ ձեռք կ'առնէ եգիպտոսի աղետաբեր ճամբան: Լուդովիկոսն ալ, իր մէջ նախորդին նման, նախ կ'ոճենայ յաջորդութիւններ, բայց ի վերջոյ գերի կ'իյնայ եգիպտացիներու ձեռքը և Ծանրագին ժողովանքով կը թոյլատրուի երթալ Պաղեստին: Լուդովիկոս Թ., ժամանակ մը իրեններու հիւրասիրութիւնը վայելելէ վերջ, 1252-ին կը վերադառնայ Պրանսա, իր ետին ձգելով արիւնայի ատելութիւն մը ձենովացիներու, վենետիկցիներու, Տանաքականներու և Ասիականներու միջև:

1257-ին Ս. Քաղաք կու գան քանի մը Գրանչիական կրօնաւորներ և կ'արտօնուին ինկուրթիւն հաստատել պարիսպէն ներս: Կր վերսկսի լատին պաշտամունքը, որ դադարած էր երկար ատենէ ի վեր, լատինաց արտաքսումով և լատին աղօթալիւրերու դրամումով (Տ. Ս. էջ 495):

Մոնկոլ-թաթարական բանակները՝ հրամանատարութեամբ Հուլիոս խանին՝ Պարսկաստանն ու Հայաստանը դրաւելէ վերջ կ'ողջուին եգիպտոս: Կիլիկիոյ Հեթում Ա. թագաւորը, որ դաշնակցած էր Հուլիոսին հետ, Կիլիկիոյ խնայելու համար Հայաստանի տիրու ճակատագիրը, 40,000 հետեւակ և 12,000 այրուճիկով Մոնկոլիոյ առջև կը միանայ իր մոնկոլ դաշնակիցներուն:

Թաթար-Հայկական բանակները, Պաղատի Ամիրապետի ու Իկոնիոյ Առլթանը Հայաստակցեցել վերջ, 1258-ին կը գրաւեն Բերիան, Դամասկոսն ու Ասորիքի այլ գլխաւոր քաղաքները, կը Հայածեն եգիպտական բանակը. Երուսաղէմի գրաւումը կ'առկաի թաթար մեծ խանին մահով և Հուլտու խանին Գարազորում վերադարձով:

Եգիպտացիք, թաթար ոյսէրու զգալի նուազումէն օյտուելով, կը վերադառնան և 1260-ին Սոդդէքն և Պաղեստինէն կը Հեռացրեն թաթար և Հայ բանակները, 1268-ին շարուշանդ կ'ընեն խաչակիրներու վերջին տոբոց Անտիոքը, զուր չարիք չի մնար որ չողծուին Եգիպտացիք. փոքրահասակ մանուկներէն իւրաքանչիւրը 12-ական և մատակցուի անգլիկներու տէն մէկը Եսկանդարտի կը վաճառեն: Անտիոք մէկ օրուան մէջ կո փորոնցնէ իր բոլոր ղեակիները և ահիւն կը վերածուի. 17,000 զբխտոնեաներ տուրի ճարտի կ'ըլլան և 100,000 հօգի գերի իր տարածի՝ Կ'ըսէ Միւս Ժրանացի պատմադիրը՝

«Ժրանայի Լուղոփիկոս Թ. տրկածախնդիր Թաղաւորը, կրկին կը կազմէ խաչակիր արաւախանք մը, և փոխանդ Պաղեստինէն ելլելու՝ կը ցամաքէ Հիւսիսային Աֆրիկէ, և 1270-ի Յուլիսին կը պաշարէ Թուլուզ քաղաքը: Լուղոփիկոս Թ. կը մեռնի լիջ յետոյ և արշաւախումբը կը քայքայուի. միտն Անգլիոյ Թաղաւորին երկու գաւազները՝ Խուրսը և Խամրնա, 800 խաչակիրներով կ'անցնին Ասորիք, ուր, միանալով ճանապարհան ու Ասորիական սպայաներուն, կը գրաւեն Նաղարէթը: Յաջորդական կռիւներուն՝ Խուրսը կը վերաւորուի և կը վերադառնայ Անգլիա, կը քայքայուի կտուղ քիթը և պնտմութեան կ'անցնի ութերորդ խաչակրութիւնը:

Անէկ վերջ, ամէն անգամ որ Եւրոպացիք կը խօսէին նոր խաչակրութեան մը մասին, Մէմլուքներն ու Պաղեստինի իսլամները Երուսաղէմի Պատրիարքութեանց կը սպառնային Հիմալայաւ ընել Ս. Յարութեան Տաճարը յարակից սրբալայրերով և կը դնէին նոր տուրքեր՝ կոտորում Համար առնոց օղնութեան թիւերը: Բայց եգիպտոսի Պիպարս կամիր սուլթանին մահով և Արեւմտեքի ճախաւեր ձեռնարկներու դադարումով Տեօփիական Սրբալայրեր պահ մը կ'ունենան անդորրացում և վերանորոգումի տառնուութիւններ:

Կիլիկիոյ Լեւոմ քաղաւորի արդի Հեքիմ Ա. Ի արքայական նուէրով կը սալաւատակուի Ս. Յակոբայ վանքին ներքին տնային վանքը: Կ'անցնի պարիսպը Հագիւրարձրացած՝ Եւրոպական նոր արկածախնդրութիւնը կը վրդովէ Պաղեստինի արիւնքամ զբխտոնէութեան խաղաղութիւնը: 1290-ին խումք մը անվարձ Հրոսաւներ կը հանին Պաղմոմայիտ — Նուաճուած յատին քաղաքներու մնացորդացին վերջին սուլթանը — և կը սկսին թալանել շրջապակի իսլամ դուրերը: Եգիպտոսի սուլթանը Կ'ըսէ կ'ըսէ և զբխտոնէութիւնը Արեւելքէն մտարիւր միւսականութեամբ կը կազմէ երկու Հարիւր Հազարնոց բանակ մը և 1291-ին կը պաշարէ Պաղմոմայիտը, ուր կեդրոնացած էին խաչակիրներու մնացորդները, և 50 օրերու արիւնքով պաշարումէ մը վերջ կը մտնէ քաղաքը, սրախողխող կ'ընէ ճարտարի աւելի քան Հարիւր Հազար զբխտոնէութիւնը. ապա Երուսաղէմէն կ'արտաքշէ Ժրանիսկեան լատին կղերները, որոնք 13 տարի վերմ միայն կ'արտօնուին վերադառնալ, Սիւրիոյ Թաղաւորին բարեխօսութեամբ (Տ. Ս. էջ՝ 504):

Մէքանի տարինը իստոյ, եգիպտոսի Հուսամէտտին սուլթանը, ամբողջացնելու համար իր նախորդներու զբխտոնէացիք ծաղիւր, Հարիւր Հազարնոց բանակով մը Կ'մտնէ Կիլիկիա՝ Կիլիկիոյ Հեթում Բ. թաղաւորը կը զիմէ իր դաշնակցին՝ մոնղոլ-թաթար Ղազան խանին:

Ղազան խան, 200,000 զինակիրներով կը փութայ իրենց վաղեմի զինակցի օգնութեան: Երկու բշմամի բանակներ կը ճակատիմ եղեպիտ մօտ. արիւնքի ընդառաւմնէր վերջ եգիպտական բանակը խուճապահար կը դիմէ փախուստի: Հեթում Բ., ամամբ չորս օր կը հայածէ եգիպտացիները, միմյնայն Գաիլիի դռները: Դամասկոս և Բերիա՝ լայն կը բանան իրենց դռները Հայ-թաթարական յաղթական բանակներուն առջեւ:

1300-ին հայկական գործառնարք Ղազան խանին հետ կը մտնեն Երուսաղէմ: Հեթում

Բ. շահուած այս մեծ յաղթութեան համար կը մատուցանէ իր գոհութիւնը, և իր անւան արքայական յիշատակ մը ձգելու համար, Ս. Աստուածածնի Տաճարին մէջ, Ս. Կոյսի դրան ձախակողմը՝ շինել կու տայ սեղան մը, որ մինչեւ այսօր կը մնայ հայոց սեփականութիւնը (Տ. Ս. էջ՝ 505)։ Հայոց արքային կը տրուի երուսաղէմն ու շրջակայքը՝ իրր բաժին յաղթութեան, և տասնհաւորս դարեր վերջ, Հայկական դրօշը կըրկին կը ծածանի Սիոնի վերեւ։ Հէթում Բ. երուսաղէմի մէջ քաղաքապահ գունդ մը ձգելով, կ'երթայ Դամասկոս Ղազան խանը տեսնելու, անոր Պարսկաստան վերադարձի ճամբուն վրայ։ Ղազան խանի մեկնումէն վերջ, խանին երկրապահ զօրաց հրամանատարները Հէթում Բ. —ին հետ կ'արշաւեն Եգիպտոս, առանց Խանի գլխակցութեան։ Սուլթան Հուսամէտին, իր նախորդ պարտութեան վրէժը լուծելու համար, ի մի կը տուաբէ իր բոլոր և զրացի իսլամ մեծ ու պղտիկ չէյխերու ոյժերը, կը դիմաւորէ թշնամին. ահեղ ու արիւնոտ գոլապարէ մը վերջ, խուճապի կը մատնէ հայ-թաթարական ոյժերը, և 1303-ին կը վերագրաւ Ս. Քաղաքը, վերջ տալով հայկական կարմատեւ տիրապետութեան։

1330 թուականին՝ Երուսաղէմ ուխտի կ'երթայ Կիլիկիոյ Լեւոն Դ. թագաւորը՝ արքայական շքախումբով մը և այս առթիւ Հայ երուսաղէմի պատմական անաղաւտունը կը հարստացնէ վեհապետական թանկարժէք մուշքերով, որոնցմէ յիշեմք՝ 1316-ին, Դրագարի վանքին մէջ պատրաստուած գեղազիւ Յայսմաւորքը, արքայական ինքնագիր յիշատակարանով մը որ կը սկսի հետեւեալ տողերով. «Շն, Լեւոն

թագաւորս ամենայն Հայոց, զպիտակս յամենայն գործոց բարեաց զի... յիշեսիր ա'վ ընթերցող աղաչեմ և պազատիմ, յիշեալ լիչիք ի տէր Յիսուս, զիմ ապաւինեալ Քրիստոսն աղաչիցէք թերեւս ինք ռոգը. մեացի ահեղ ատենին և բարբառեալ բացոյն։ Եւ Լեւոն թագաւորս ամենայն հայոց ի թուին Ձէթ (1330) շնորհեցի զգիրքս Քաղաքոյ հայ ծառայնուն...» (Տ. Ս. էջ՝ 512)։

1342 թուականին՝ համաքրիստոնէական սրբավայր Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս կը բացուի նոր և աղէտաբեր դարազուլեմ մը. խաչակիր տիրապետութեան ընել չկըրցածը կ'ընէ դրամը՝ Արեւելքի այդ ամենագործ իշխորդը, երբ «Սիկիլիոյ թագաւորը՝ Բոպերթ և Սանսիա թագուհին շատ դրամ վատնելով Պաղատտի Սուլթանէն (Թերեւս Եգիպտոսի) հրաման հանել կու տան որ Ֆրանչիսկեան կրօնաւորները պաշտամունք կատարեն Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ»։ Այս աղէտաբեր պարագան կը հաստատէ Ավինյոնի Կղեմէս Զ. պապին այս առթիւ տրուած մէկ կոնդակը, ուր կը գտնենք հետեւեալ ուշադրաւ տողերը. «Կղեմէս Եպիսկոպոս՝ ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ...։ Այս օրերուս Սիկիլիոյ Բոպերթ թագաւորն ու Սանսիա թագուհին՝ իրենց աղերսագիրով մեզ ծանուցին, ինչ որ հաճելի թուեցաւ մեզ, թէ մեծ գինով ու շատ դժուարութեամբ Բաքիլոնի սուլթանէն հրաման ստացած են, որ Եղայրմերը (Ֆրանչիսկեան կրօնաւորները) կարող ըլլան մշտնջենապէս Տիրոջ Գերեզմանի եկեղեցիին մէջ բնակիլ ու հանդէսով պատարագ մատուցանել և աստուածային պաշտամունք կատարել հոն»։

ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕԲՃԵԱՆ

(Շար. 4)

Ս. ՅԱՎՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 1 Մայիս.— Յիշատակ Գլխատմամ Ս. Յովնանու Կարապետին: Ս. Գոտարազը ճատուցեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Արժ. Տ. Կարապետ Քենյ. Անդրէասեան:

● Կիր. 2 Մայիս.— Նոր կիրակի (Յիշատակ բիրաւոր Ձեռնադրութեան օրը): Մայր Տաճարի Աւաղ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, Լուսնան Հոգւր. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեանի Քարդեղ Ամեն. Գաորեալ Ս. Հայրը, բնաբան տնկնալով Ձեռն յայտնեց ինչ է անժամանակեան (Իմաստ, Գ. 4) և խոսելով Աղբիւրեան Սեղանի մասին, անոր յիշատակին առիթով առաւ իր պատգամը ներկայ սերունդին: Քարդեղն փառք, Ն. Ամենապատուութեան նախադասութեամբ կատարեցաւ Հոգեհանգստեան Հանգիստաւոր պաշտամունք, Ա. Աշխարհաճարարին զոհ մեր մէկ ու կէս միլիոն նահատակաց Հոգեհանգստեան Համար, որուն ընթացքին Մայրավազի մէկ զանգը ընդհատ ընդհանուր զգուշելը: Հանգստեան այս արարողութեան իր մասնակցութիւնը բերաւ նաեւ քաղաքի Հայ-Կաթոլիկ Համայնքի Գաոր. Փոխմարզի Գերբարդելի Տ. Յովհաննէս Ծ. Վրդ. Կաթարապետին Ս. Գոտարազէն ետք ևս կատարուեցաւ որոշան յոսանքը Հանգստեան պաշտան, նախադասութեամբ Գերլ. Տ. Սուրբն Արքեպս-ի: Նոյնը կրկնուեցաւ Տաճարի զանգի ծրարութեամբ Տ. Կիրեղ Բ. Գառքի շիրիմին վրայ, ինչպէս նաեւ Չամ-Փաղի Հասարակաց դերեղմանատան մէջ և անոր կից՝ Կարապետաւոր զամբաններուն վրայ: Եկեղեցիին լեցուն էր Հոռոյտութեամբ, Հրահանգութեամբ ըլլալով խանութներն ու վաճառատունները փակ պահել այդ օրը, ի յարգանս մեր բիրաւոր նահատակներուն: Այս առթիւ, Աւաղ Սեղանին և անոր դիմացի մոմակաշիւքներուն վրայ անցունած էին սեւ շաւիշներ ի նշան սուգի:

● Եր. 8 Մայիս.— Վաղուան Աշխարհաճարարն Կիրակիի առիթով, կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերլ. Տ. Հայրիկ Արքեպս-ի ղեկավարութեամբ, Միաբանութիւնը ձեռնադրութեամբ մուտք գործեց Ս. Երաւութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատանգը՝ Ս.

Լուսարարի ինկղեցիկն մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տոբիթական Սրբապաշտեցալ այցելութեան Հանդիսաւոր Քաթար Տաճարին ներս: Քաթարապետն էր Հոգւր. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան:

● Կիր. 9 Մայիս.— Աշխարհաճարարն (Կամայ կիրակի): Գրչերային և առաւտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Լուսարարի: Ապա, Լուսարարապետ Գերլ. Տ. Հայրիկ Արքեպս-ի մատուց օրոշան Հանդիսաւոր Ս. Գոտարազը Քրիստոսի Ս. Գերեղմանին վրայ, սրմէ ետք նախադասեց Ս. Գերեղմանի տանին մէջ կատարուած ձեռնադասութիւն:

● Կիր. 16 Մայիս.— Կարմիր կիրակի: Ա. Գոտարազը ժառուցուեցաւ ի Ս. Երաւութիւն, Ս. Լուսարարի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Հոգւր. Տ. Սամուէլ Արք. Աղոյեան:

● Կիր. 23 Մայիս.— Տօն երկամս Ս. Խաչին: Ըստ սովորութեան, առաւտեան ժամերգութեան աւարտին կարդացուեցաւ Կիրեղ Հայրապետի առ Կոստանդ Կայսր զրկուած Թեղթին Քարգանութիւնը: Ապա Ս. Գոտարազ ժառուցեցաւ Մայր Տաճարի Աւաղ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգւր. Տ. Գանիէլ Արք. Շամլեան: Քարդեղ Լուսարարապետ Գերլ. Տ. Հայրիկ Արքեպս-ի, բնաբան տնկնալով Ձեռն Հոգեղ Գարեկեղ ի վրէժնութիւն արկեց: Քարդեղ Ա Ս. Գոտարազէն մաս մը ժայնափութեան Յորգանին Հայրմական Բաարակայանէն: Աւաղ Սեղանին վրայ կը տնկնուէր վառ կանթեղներով զարդարուն Ս. Խաչին նշանը:

● Կիր. 30 Մայիս.— Ս. Գոտարազը ժառուցեցաւ ի Ս. Երաւութիւն, Ս. Լուսարարի ինկղեցիկն մէջ: Ժամարարն էր Հոգւր. Տ. Վաղարշ Արք. Խաչատուրեան:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

● Կիր. 2 Մայիս.— Ն. Վ. Հիւսէյն Քաղաւորի Քաղաքորութեան 12-րդ տարեդարձին և խաժանկան Նոր Տարիի զոյգ տօներուն առթիւ Ամեն. Գաորեալ Ս. Հայրը շնորհատարական Հեռագիր մը յղեց Ամանին Արքեպիս:

— Նոյն օրը, Լուսարարն Ուրբալ Ֆետեղլեանի անդամներուն ի պատիւ, Լուսարարաններուն եկեղեցիի սրահին մէջ արուած թէյյանդանին ներկայ եղան Հոգւր. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան և Տիար Կարպիս Հինգլեան:

● Գշ. 6 Մայիս.— Վերադառնալ ժամին անդամները, իրենց ընդհանուր Բարատազարին դըրժաւորութեամբ, այցելեցին մեր Պատրիարքարանը և պատշաճ կերպով, Հիւրասիրեցան Հուսարարանը և Պատր. Փոխտնորդ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. ի կողմէ՝ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ:

● Եր. 8 Մայիս.— Արարական Բարոսութեան Երբ Համադուստրի բացման Հանդիսութեան ներկայ եղան Հոգւ. Եկեղեց Վրդ. Գարեգին:

● Գշ. 11 Մայիս.— Ն. Վ. Հիւսէյն Թաղաւորի եղբոր՝ Իւխան Մուհամմէտի ի պատիւ Երուսաղէմի բանադասեցիի զեղքներն մէջ արուած ճաշկերութիւն ներկայ եղան Հոգւ. Տ. Կեղեց Վրդ. Գարեգին և Աւագ-Թարգման Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան:

— Հոգւ. Հայրեր ներկայ եղան Նմանապէս Նոյն ուր կէտքէ ետք Վսեմ. Իշխանին՝ Ժ Պատիւ տրուած թէյստեղանին:

● Եր. 15 Մայիս.— Պաղեսպինի Աղէտի 17-րդ տաքիզարմին առթիւ ինթրքոնթինէնթըլ պանդուխտ մէջ կայացալ յիշատակի Հասարակութիւն ներկայ եղան Հոգւ. Տ. Պոպէզ Վրդ. Մամուք և Հոգւ. Տ. Տաթև խրդ. Հարպիսան:

— Նոյն օրը կէտքէ ետք, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ի գլուխ Միաբնութեան, բացումը կատարեց Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարանի տարեկան Եղազարնին:

● Բշ. 17 Մայիս.— Հոգւ. Տ. Արշակ Արեղայի տեղ՝ Հոգւ. Տ. Գանիէ Արդ. Եամիան նշանադուստր Մամաւարար Ս. Աթոռոյ:

● Եր. 22 Մայիս.— Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը մեկնեցաւ իր Երթի Գործունէութեան Արթիւտի մէջ Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Արքեպս. Ա. ի կողմէ կատարուելիք Միաբնութեան:

● Կիլ. 125 Մայիս.— Երթի Գործունէութեան 19-րդ տարեկարմի և րանակի տունն առիթով, Ն. Վ. Հիւսէյն Թաղաւորի ներկայութեամբ Կիլիկիոյ Գործունէութեան Գործունէութեան և Նոր Զինուորական Գործունէութեան, և այլա տրուած ճաշկերութիւն Պատրիարքարանի կողմէ ներկայ գտնուեցան Հոգւ. Տ. Կեղեց Վրդ. Գարեգին:

— Նոյն առիթով, Պատրիարքարանէ շնորհատրական հետադիւր մը յղուեցաւ Ամամին Արքունիք:

● Բշ. 28 Մայիս.— Հուսարարանի Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. մեկնեցաւ Արթիւտի, ներկայ իշխաւ Էամուք Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Արքեպս. Ա. ի նախադասութեամբ Մայիս 30-ի ներկայի կատարուելիք Միաբնութեան Հանդէսին:

● Եր. 29 Մայիս.— Ներկայտանի Հանրապետութեան Փոխ-Նախագահ Տրթ. Զաֆէր Հիւսէյնի Ս. Բաղադ այցելութեան առիթով, Վսեմ. Մուհամմէդ Հիւսէյնի ընդառնելով, Պատրիարքարանի կողմէ դիմաւորութեան դաջին Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան և Հոգւ. Տ. Ներսէս Վրդ. իսկուան:

— Նոյն օրը կէտքէն, Հոգւ. Հայրեր ներկայ եղան Նախ. Վսեմ. Կիլիկիոյ Ս. Բաղադի Վսեմ. Մուհամմէդի կողմէ ինթրքոնթինէնթըլ պանդուխտ մէջ յղուած ճաշկերութիւն:

ՏԻՐՈՒՆԻ

Ն Շ Ա Ն Պ Ա Լ Ե Ա Ն

(1892 — 1965)

Մնած է Կուտինիա (Քեօքսիիա) 1892-ին: Իր նախնական ուսումը առած է տեղւոյն Ազգային վարժարանին մէջ որմէ յետոյ յաճախած է Քեօքսիիոյ Հայկական յախճապակիի արհեստանոցը և շուտով դուրս եկած իբրեւ վարպետ արհեստավար յախճապակիի արուեստին մէջ:

1919-ին Անգլիական հագտար կառավարութիւնը զինքն՝ իր հանգուցեալ ընկերոջ Մ. Գարագաշեանի հետ, ինչպէս նաեւ ուրիշ հայ յախճապակիի մասնագէտներ, կը հրաւիրէ մտրոգելու *Էմէրի Մզկէթի* յախճապակիները: 1921-ին կ'աւուսնամայ Օր. Թագուսիի հետ (ծն. Պաղտպանեան) որմէ կ'աւսնեայ երկու մանչ գաւակներ, Սեդրաք և Յակոբ: 1922-ին իր հանգուցեալ ընկերոջ Մ. Գարագաշեանի հետ կը հիմնեն իրենց սեպեական արհեստանոցը: 1948-ի Արար-Հրեայ ընդհարումներու ընթացքին կը վնասուի մեծապէս իրենց արհեստանոցը, սակայն, երկու տարի վերջ, առանց վհատելու կը ճարագեն և կը վերաբանան զայն և կ'սկսին գործի, արտադրելով եկեղեցական և այլ գեղեցիկ զարդանկարներով յօրհնուած յախճապակիի գործեր, որոնցմով կը զարդարեն եկեղեցիներու և սգկիթներու ճակատները: Անգլիական Հագտար կառավարութեան և Հաշիմական կառավարութեան սա օրերուն եւս և մինչեւ իր մահը, բարձր պաշտօնատարներ և երեսիլի անձնաւորութիւններ գնահատած են յախճապակիի արուեստի իրենց ձեռակերտները և Ս. Երկրի և արտասահմանի մէջ մասնակցած են Համաշխարհային ցուցահանդէսներուն այդ արուեստի արտադրութիւններով:

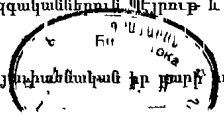
Իր մահէն վերջ, իր երկու գաւակները, Սեդրաք և Յակոբ պիտի շարունակեն իրենց հօր գործը:

Հանգուցեալը եղած է սիրողն ու գնահատողը Ս. Աբոտին և ամէն ամբամ որ Ս. Աբոտայ Սրբազան Պատրիարքները — որոնց հանդէպ տածած է միշտ սէր, յարգանք և նուիրում — պէտքը զգացած են սիրով և խղճի մտօք կատարած է իր հանգուցեալ ընկերոջ Մ. Գարագաշեանի հետ Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարի աւագ և Ս. Մակարի դուռները իրենց արուեստի յախճապակեայ գեղեցիկ գործերով զարդարած են ինչպէս նաեւ իւրի զոյգ խորանները, Ս. Գէորգի և Ս. Նիկողայոսի, ներքնամասերը:

Հանգուցեալ Նշան Պալեան, բարեսրտութեան, բարեկամութեան և հաստատամտութեան տիպար մըն էր և սիրուած ու յարգուած ազգայիններէն, բնիկներէն և օտարներէն հաւասարապէս:

Նորին Ամենապապարտութիւնը և Ս. Յակովբեանց բովանդակ Միարանութիւնը Ս. Հոգիի միջիարտութիւնը կը հայցեն իր եղբոր Յակոբ Պալեանի և ընտանիքին և համայն ազգականներուն Պէտրութ և այլուր, և իր սիրատուն գաւակներուն:

Հանգիստ յախճապակեան իր թորիքով զգուշ:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ի Մ Բ Ա Գ Բ Ա Կ Ա Ն		Էջ
Ոսկի Գալիֆորնիա	Շ.	169
Տեղեկագիր Ս. Գարուքեան Տաճարի Համգամակութեան Գալիֆորնիոյ Թեմէն Ներս	ՇԱՀԷ ՎՐԻ. ԱՃԷՄԵՆԸ	173
Կոչ Հիւսիսային Ամերիկայի Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւմտեան Թեմի Հաւատացեալներուն	ԹՈՐԳՈՄ ԵՊՍ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	177
Ինքնաբերի Նուիրասուութիւն Մը		178
Արեւմտապատի. Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպս. Տէրտէրեանի Այցելութիւնը Բոքքուկալ		179
Ս. Գ Բ Ա Կ Ա Ն		
Օտարականը	Ե.	188
Կ Բ Օ Ն Ա Կ Ա Ն		
Արեւան Փրկագիրը	ՀԱՅՐԻԿ ԱՐՔԵՊՍ.	192
Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ե Ա Կ Ա Ն		
Այն Առաւօտ	ԵՂԻՎԱՐԴ	194
Բ Ա Ն Ա Ս Ի Բ Ա Կ Ա Ն		
Յուդիսմէն Եպս. Դոփեան	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	196
Հայ Երաժիշտ Վարդապետներ	ԶՈՀՐԱՊ ՍԻԿ. ՇԱՄԼԵԱՆ	200
Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն		
Հայ Երուսաղէմը Դարերու Մէջէն	ՎԱՀՐԱՄ ԿԵՕՔՃԵԱՆ	205
Ս. Յ Ա Կ Ո Ւ Ի Ն Ե Ր Ս Է Ն		
Եկեղեցականք-Բնմականք		209
Պաշտօնականք		209
Տ Ե Ր Ո Ւ Ն Ի		
Նշան Պալեան		211
Բովանդակութիւն		212

«ՍԻՈՆ»ի վերաբերեալ տաճարային և առաքելական հետախուզական հասցէի մասին —

MR. ARA KALAYDJIAN, REDACTION OF «SION»,
P. O. BOX 4001, JERUSALEM - JORDAN.

«ՍԻՈՆ»ի տարեկան բաժնեգիրն է Ամերիկայի համար՝ 5 Տոլար
բոլոր այլ երկրներու համար՝ 1 Սքերլին

تصدرها - بطريكية الارمن الارثوذكس المدير والمحرر المسؤول - صاحب النياقة رئيس الاساقفة هايكازون أبراهيميان
يونيـو ١٩٦٥ طبع في مطبعة دير الارمن - القدس المجلد ٦